

ВСТУП

Дипломна робота присвячена вивченню граматичних і семантичних особливостей епітарію Дж. Р. Р. Толкієна та проблем його перекладу українською мовою.

Література займає особливе місце серед інших видів мистецтв. На відміну від музики та живопису, які впливають на людей різних національностей безпосередньо, через зір і слух, літературний твір інколи стикається із значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм іншої мовної системи, ніж автор твору. На жаль полілінгвізм зараз є явищем скоріше виключним, ніж розповсюдженим. Тоді на допомогу приходить переклад, тобто такий вид творчості, в процесі якого твір, який існує в одній мові, відтворюється в іншій.

Дослідники в галузі перекладознавства визначають переклад, як процес перетворення тексту мовою оригіналу в текст мовою перекладу. При цьому окремі слова перекладу далеко не завжди повинні відповідати окремим словам оригінального тексту, у той час як зміст, почуття і стиль автора повинні бути передані перекладачем з абсолютною чи ж максимальною точністю. В даний час такий підхід до перекладу є найбільш розповсюдженим: повна тотожність цілого при відсутності подібності між окремими його елементами.

Актуальність дослідження визначена незмінним інтересом гуманітарних і суспільно-політичних наук до вивчення граматичних і семантичних особливостей епітарію у творах фентезі, що володіють певними прагматичними завданнями.

Мета дослідження полягає у встановленні граматичних і семантичних особливостей епітарію Дж. Р. Р. Толкієна та проблем його перекладу українською мовою.

Поставлена мета вимагає вирішення наступних **завдань**:

– надати витлумачення поняття «епітетарій» та суміжних з ним термінів у сучасному мовознавстві;

- розглянути епітетарій крізь призму художнього дискурсу;
- представити структурну, семантичну і прагматичну характеристику граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна;
- назвати способи відтворення англомовного простого і складного епітарію українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна;
- розглянути особливості відтворення англомовної частково еквівалентної авторської лексики українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна.

Об'єктом дослідження в дипломній роботі виступають епітети, взяті з твору Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перснів» і “The Lord of the Rings”.

Предметом дослідження виступають способи перекладу, а також перекладацькі трансформації відтворення українською мовою граматичних і семантичних особливостей епітарію у творі Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перснів» і “The Lord of the Rings”.

Достовірність результатів дослідження та обґрунтованість теоретичних положень забезпечуються аналізом мовного матеріалу об'ємом понад 100 епітетів різних рівнів і розрядів, узятих з твору Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перснів» і “The Lord of the Rings”.

Матеріалом дослідження послужили приклади епітетів, представлених на основі творів Толкієна Дж. Р. Р. «Володар Перснів» та Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings (Collector's Edition).

У ході дослідження використовувалися наступні **методи**: *метод суцільної вибірки* – для добору фактичного матеріалу; *методики структурного та семантичного, прагматичного та контекстуального аналізу* – для з'ясування особливостей функціонування англо-українських епітетів, представлених у творі Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перснів» і “The Lord of the Rings”; *методики перекладацького аналізу* – для встановлення способів перекладу, а також перекладацьких трансформацій відтворення українською мовою граматичних і

семантичних особливостей епітарію у творі Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перснів» і “The Lord of the Rings”.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше: встановлено*, що *епітет* – це лексико-семантичний стилістичний прийом, спрямований на вираження експресивно-образної і суб’єктивно-оцінної характеристики об’єкта дійсності, що функціонує в просторі художнього дискурсу; *встановлено*, що структурна характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна полягає у встановленні різних типів епітетів, серед яких: прості епітети (simple epithets) – односкладові одиниці, що виконують роль концептуального, емоційного або естетичного визначення предмета в художньому творі; складні епітети (compound epithets) – синтаксичне ціле, що складається з двох і більше слів. Часто до подібного типу зараховують складні прикметники; *визначено*, що епітарій в творі Дж. Р. Р. Толкієна, відображає типологічну різноманітність і максимальну затребуваність даного виду засобу, де найбільш яскраво представленим виявляється семантичний параметр епітета, що включає оціночні епітети; *встановлено*, що найменш представленими в творі Дж. Р. Р. Толкієна виявляються тавтологічні епітети; фольклорні відсутні; *визначено*, що прості епітети дозволяють відтворювати речення відповідно до п’ятого або четвертого рівнів еквівалентності; епітети, виражені прикметниками і іменником, не вимагають трансформацій, у той час як через відмінності в складі речення в англійській і українській мовах при перекладі епітетів виправдане застосування перестановки; при перекладі складних епітетів, до яких належать, двоступеневі епітети допустимо використання прийому опущення, при якому український еквівалент відноситься до простого типу епітетів, що викликано необхідністю уникнути перенасичення тексту лексичними одиницями, без яких можна зберегти семантичну еквівалентність.

Практичне значення одержаних результатів полягає в застосуванні їх у викладанні таких навчальних дисциплін: «Вступ до мовознавства» (розділи

«Лексикологія», «Семасіологія»), «Загальне мовознавство» (розділи «Функціональна лінгвістика», «Лінгвістика тексту», «Специфіка мовного знака», «Знаковість і одиниці мови»), в інших сферах наукових знань, зокрема, у психології, політології, соціології, маркетингу, у рекламному бізнесі, а також перекладацьких дисциплін: «Загальна теорія перекладу», «Спеціальні теорії перекладу». Практична цінність роботи полягає також у тому, що отримані в ході дослідження положення і висновки можуть бути використані в подальшій розробці проблем теорії і практики перекладу, стилістики тексту, семантики і лінгвістичної прагматики, при розробці спеціальних посібників, лекційних курсів та спецкурсів з перерахованих дисциплін, в науково-дослідній роботі.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (99 найменувань, з яких 8 – іноземними мовами), списку довідкової літератури (10 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (9 найменувань) та додатків. Повний обсяг роботи – 104 сторінки, основний зміст викладено на 74 сторінках.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дипломної, сформульовано мету, визначено основні завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну одержаних результатів, методи дослідження, практичне значення одержаних результатів, указано форми апробації та структуру роботи.

Перший розділ роботи присвячено теоретичним засадам вивчення епітарію у сучасній лінгвістиці і перекладознавстві, де надано витлумачення поняття «епітетарій» та суміжних з ним термінів у сучасному мовознавстві; розглянуто перекладацькі стратегії і тактики при відтворенні епітетів у сучасному перекладознавстві, а також епітетарій крізь призму художнього дискурсу.

Другий розділ роботи присвячено аналізу структурної, семантичної і прагматичної характеристики граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна.

Третій розділ присвячено аналізу особливостей відтворення граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна українською мовою, де розглянуто як простий, так і складний епітарій, представлений у творах Дж. Р. Р. Толкієна, а також зроблено спробу розглянути особливості відтворення англомовної частково еквівалентної авторської лексики українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна.

У **загальних висновках** викладено здобуті у дослідженні наукові та практичні результати дослідження та визначені перспективи подальших пошуків у обраному напрямі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕПІТЕТАРІЮ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

1.1 Витлумачення поняття «епітетарій» та суміжних з ним термінів у сучасному мовознавстві

Теорія епітета зародилася в античності і на сьогодні продовжує свій розвиток. За цей період часу накопичилася велика кількість теоретичного матеріалу.

Необхідно зазначити, що серед стилістичних прийомів, відомих ще з часів грецької риторики, *enimem* займає одне з найбільш суперечливих положень у лінгвістиці. До теорії епітета зверталось безліч дослідників стилістики мови. Найбільш відомими працями в цій сфері вважаються дослідження І. В. Арнольд, А. Н. Веселовського, І. Р. Гальперіна, В. М. Жирмунського та ін. Тим часом при аналізі художніх текстів завжди виявляється, що саме поняття «епітет» залишається надзвичайно хитким і нестійким [28:77]. Уже в питанні дефініції *enimem* як категорія поезики і стилістики демонструє свою складність і неоднозначність.

Термін «епітет» (грец. *epitheton* – «накладений, прикладений») вперше згадується в працях античних мислителів Аристотеля і Квінтільйона. Аристотель пропонує утворювати епітети, як і метафори, «від слів прекрасних за звучанням, або значенням, або для зорового або іншого сприйняття» [3:65]. При цьому для античних риторів і теоретиків довгий час епітет розумівся як друге ім'я, за допомогою якого давалася лише додаткова характеристика першому імені.

З часів античності поняття епітета в науці значно розширилося. Багатьма дослідниками *enimem* став розглядатися як основний засіб затвердження індивідуального, суб'єктивно-оцінного ставлення до описуваного явища, яке

далеко не завжди семантично доповнює саму характеристику слова. Так, наприклад, у «Словаре лингвистических терминов» О. С. Ахманова визначає *epithet* як різновид визначення, що відрізняється від звичайного експресивністю, переносним (тропеїчним) характером [87:20].

При цьому в стилістиці та літературознавстві, окрім експресивної та оціночної функції, насамперед звертається увага на *образність епітета*.

У «Кратком словаре литературоведческих терминов» *epithet* витлумачується як «визначення, що додає висловом образність й емоційність, що підкреслює одну з ознак предмета або одне з вражень про предмет» [87:469]. А. П. Квятковський в «Поэтическом словаре» обмежує *epithet* лише метафоричними прикметниками і також вказує на образність цього стилістичного прийому [89:66].

Проте не всі дослідники дотримуються позиції про образність епітета як його невід'ємної характеристики. І. В. Арнольд вважає, що *epithet* – це «експресивна, оціночна характеристика будь-якої особи, явища, предмета, але необов'язково образна» [4:68]. Вона відносить епітет до лексико-синтаксичного тропа, оскільки він виконує функцію визначення (*a silvery laugh*) або обставини (*to smile cuttingly*), або звернення (*my sweet!*), відрізняється необов'язково переносним характером слова, що його виражає і обов'язковою наявністю в ньому емотивних або експресивних та інших конотацій, завдяки яким висловлюється ставлення автора до предмета [4:68].

Деякі вчені не відносять епітет до поняття тропа. Так, наприклад, О. О. Потебня визначає *epithet* як фігуру, загальну форму відносно окремих тропів. Епітет, за версією дослідника, є додатком визначеного прикметника до визначеного іменника, і в ньому виражається якийсь узагальнена, типова, така, що повторюється, ознака предмета [71:83].

Чималий внесок у теорію епітета зробив В. М. Жирмунський, який спробував розмежувати епітет у широкому і вужькому сенсі слова. Під першим він має на увазі будь-яке визначення, що виділяє в понятті суттєву ознаку, а під

епітетом у вузькому сенсі слово-визначення, яке не вводить нової ознаки, а повторює ознаку, яка вже була укладена в тій чи іншій мірі в певному слові. В. М. Жирмунський уважав, що епітет може функціонувати і як обов'язковий, і як оригінальний троп. Еволюцію поетичних визначень він представляв як перехід від епітета, що прикрашає, до рідкісного епітету, інтерес до якого прийшов в епоху романтизму. Лінгвіст також розмежовував поняття *логічного визначення* та *епітета*, при цьому він припускав, що індивідуально-характеризуюче визначення неодмінно вносить щось нове, яке не полягає в самій визначеній у понятті ознаці і, відповідно, звужує його значення. Це, в свою чергу, призводить до зближення поетичних визначень з логічними визначеннями, функція яких полягає у виділенні таких властивостей предмета, які виражають відмінність цього предмета від інших [28:97].

Слідом за В. М. Жирмунським Б. В. Томашевський також визнавав вузьке поняття епітета і зіставляв його з логічним визначенням, від якого епітет відрізняється завданням виділення характерної риси, зосередження уваги на окремій ознаці предмета, вираження емоційного ставлення до нього. Так, епітет, на його думку, охоплює дуже обмежене коло явищ, спираючись на сформовані в літературній традиції стереотипні поєднання [71:83].

В.І. Корольков відзначав три відмінності між *логічним визначенням* і *епітетом*, проте не вважав їх суворо протиставленими між собою явищами:

1. З *пізнавальної позиції* означене додає до змісту поняття ознаку, яка обмежує його обсяг, тобто здійснює логічну класифікацію. Епітет же виділяє і підсилює типову ознаку, виступаючи як засіб створення художнього образу.

2. З *комунікативної позиції*, означене висловлює лише інтелектуальну сторону особистості. Епітет, навпаки, виявляє цілісне ставлення суб'єкта, здійснює ціннісну, аксіологічну кваліфікацію об'єкта, завжди в тій чи іншій мірі неповторно особисту.

3. З *лінгвістичної позиції*, означене і означуване – двохслівне позначення, що належить до побутової номенклатури, до наукової термінології. [...] Епітет і

характеризуюче є «вільним словосполученням, в ідеалі – свіжим «висловом», що відрізняється оригінальністю» [90:195].

Проте різниця між означеним і епітетом залежить від контексту. Наприклад, прикметник у вираженні *childish soul* може бути означеним і епітетом залежно від того, що мається на увазі в тексті: *childish* – з одного боку означає «appropriate to a child», і буде надавати ознаку всього лише описово-уточнюючий характер, з іншого – «immature, infantileorsilly», що вже дозволяє пов'язати з цією ознакою певні асоціації, у тому числі ситуативного, емоційного характеру, при цьому означуване слово буде висловлювати суб'єктивну оцінку самого явища. Таким чином, можна сказати, що *epiteta* – це різновид означеного, що набуває в контексті художнього цілого суб'єктивну модальність [22:113].

У праці «Из истории эпитета» А. Н. Веселовський розглядає *epiteta* з культурологічної позиції і визначає його як одностороннє визначення слова, або оновлення / уточнення його загального значення, або підсилення якої-небудь характерної, видатної якості предмета. Епітет для вченого – це засіб підкреслення однієї, центральної ознаки предмета на тлі інших, незначних ознак [14:68].

Представники більш широкого підходу до епітету по-різному характеризують основну ознаку, покладену в основу визначення епітета.

Найширше трактування епітета, що виходить із суб'єктивно-оцінного фактору, запропонував І. Р. Гальперін: *epiteta* – це виразний засіб, заснований на виділенні якості, ознаки описуваного явища, яке оформлюється у вигляді атрибутивних слів або словосполучень, що характеризують дане явище з позиції індивідуального сприйняття цього явища [14:138]. І. Р. Гальперін відносить епітет до стилістичних прийомів, заснованих на взаємодії предметно-логічних й емоційних значень. Епітет завжди є суб'єктивним, він завжди має емоційне значення або емоційне забарвлення. Емоційне значення в епітеті може

супроводжувати предметно-логічне значення, або існувати як єдине значення в слові [18:140].

Слідом за В. М. Жирмунським і В. І. Корольковим, І. Р. Гальперін також розмежовував поняття *epiteta* і *логічного визначення*. Логічні визначення виявляють загальноновизнані об'єктивні ознаки і якість предметів і явищ. У сполученнях *round table, green leaf, large hand, little girl, blue eyes, solid matter* і т. д. слова *round, green, large, little, blue, solid* – це логічні визначення. Проте будь-яке з цих визначень може стати епітетом у тому випадку, якщо воно буде використано не лише або не стільки в предметно-логічному, скільки в емоційному значенні [18:140].

Припускаємо, що у визначенні А. В. Павшук найбільш точно підкреслюється *поліфункціональність epiteta* як художньо-образотворчого засобу мови: «Епітет – художнє означуване (означуване з естетичною функцією) предмета, особи, явища, процесу, ситуації, що виділяє, підкреслює, підсилює істотну, з позиції автора, ознаку, яка може повторювати або оновлювати / уточнювати значення означеного слова, бути типовим і невід'ємним для цілого класу предметів, індивідуальною ознакою конкретного предмета, створювати мікро- або макрообраз, надаючи йому мальовничість, містити приховані смисли й оцінку, створювати емоційний настрій твору, посилювати враження на реципієнта, звертаючись до його інтелектуального, емоційного і естетичного сприйняття» [61:20].

Розглянувши різні дефініції поняття «епітет», можемо прийти до висновку, що визначень цього стилістичного прийому в сучасній лінгвістиці безліч, бо кожен дослідник акцентує увагу на тій чи іншій його особливості в художньому тексті: образності, виразності, закріпленості за художнім контекстом. Варто відзначити, що вузьке і широке розуміння епітета доповнюють один одного, дозволяючи з різних сторін поглянути на це явище. Будучи однією з основних категорій лінгвопоетики одним з провідних стилістичних прийомів в лінгвостилістиці, епітет не можна звести до одного

конкретного визначення: всі вчені намагаються підкреслити в ньому щось більше, на їх погляд, важливе і суттєве для їх сфери дослідження.

У дослідженні спираємося на трактування *епітета* як стилістичного прийому, у якому розглядається перш за все суб'єктивно-оцінний параметр при характеристиці описуваного об'єкта або особи, коли об'єкту приписуються суб'єктивні, невластиві йому в реальності ознаки, або означене висловлює його емоційне значення.

На підставі вищевказаних дефініцій епітета в лінгвістичній науці, пропонуємо таке визначення епітета: епітет – це лексико-семантичний стилістичний прийом, спрямований на вираження експресивно-образної і суб'єктивно-оцінної характеристики об'єкта дійсності, що функціонує в просторі художнього дискурсу.

1.2 Перекладацькі стратегії і тактики при відтворенні епітетів у сучасному перекладознавстві

Відіграючи важливу роль в житті суспільства, *переклад* здавна став необхідним видом діяльності, без якого людські контакти були б неможливі. Вже близько двох тисяч років він привертає до себе увагу правителів, релігійних діячів, письменників і поетів, мислителів, вчених – літературознавців, психологів, антропологів, лінгвістів тощо, деякі з яких намагалися осмислити грандіозний перекладацький досвід людства. Але лише у другій половині ХХ ст. теорія перекладу утвердилася як галузь науки і міждисциплінарна академічна сфера. Цьому сприяли усвідомлена суспільна потреба в науковому узагальненні перекладацької діяльності на основі сучасного розвитку мовознавства, теорії комунікації та інших галузей знань.

Однак головним чинником цього стала активізація процесу, який сьогодні називають глобалізацією і який уособлює собою все зростаючу взаємопов'язаність людства в умовах небаченого до цього науково-

технологічного прогресу, підвищення мобільності людей, ідей, інформації, капіталу, товарів і послуг тощо.

Художній переклад є одним із найбільш очевидних проявів міжкультурної взаємодії. Перекладена література, що потрапляє в культурний простір кожного народу, вступаючи у складні взаємини з його рідною літературою, суттєво доповнює літературний процес, розширює його тематичні, жанрово-змістові та естетичні межі. У сучасному розумінні художній переклад визначають як вид словесної творчості, внаслідок якої тексти, написані однією мовою, відтворюються засобами іншої мови.

Процес художнього перекладу не можна звести лише мовної взаємодії, він охоплює всі сторони життя, відображені в художньому творі, притаманний йому особливий національний колорит і своєрідність оригінального твору. Перекладена література, очевидно, – найбільш концентрований набуток чужої культури, який як специфічна картина світу накладається на картину світу інших народів

Сучасні лінгвісти активно займаються дослідженням *художнього дискурсу*, зокрема, його жанровою варіативністю і аналізом неповторного *авторського стилю*. Це питання є відкритим для перекладознавчих студій, постійним завданням яких є віднайдення усе нових можливостей для досягнення комунікативно-прагматичної рівноцінності тексту оригіналу й перекладу.

Проблема перекладу твору завжди пов'язана з проблемою збереження індивідуального стилю автора і стилю самого художнього твору. Важливим показником ідіостилу автора є *стильова домінанта*, яка допомагає визначити необхідні параметри для відображення ідіостилу в перекладі. *Методи визначення ідіостилу автора* включають у себе комплексний контекстуальний аналіз оригінальних текстів, зіставлення граматичних і мовних одиниць у текстах оригіналу і перекладу, використання описового методу при виникненні труднощів. Стратегії перекладача щодо відтворення ідіостилу автора повинні

підпорядковуватися меті адаптації до стилю оригіналу. Задля досягнення стилістичного балансу двох текстів необхідно зберігати абсолютну стилістичну рівноцінність першотвору та перекладу.

Зауважимо, що точно відтворити зміст і форму оригіналу твору перекладачу вдається далеко не завжди. Як зазначає В. Демецька, *вдалий переклад* – це такий переклад, який виглядає або звучить немов оригінал, але з одним уточненням – **текст перекладу повинен бути комунікативно рівнозначним оригіналу** [24:33].

За допомогою загальномовних і індивідуально-авторських епітетів письменники і поети насичують текст створюваних художніх творів різними конотаціями, що підвищує його виразність. Проте переклад цього тропа викликає певні складності, оскільки недостатньо вивченими є його мовна природа і функції. Багато питань теоретичного характеру до сих пір не мають чіткої відповіді, а відсутність універсальних прийомів і стратегій перекладу епітетів значно ускладнює завдання перекладача.

Задля відтворення повноцінного змісту оригіналу необхідно дослідити також і літературні традиції, течії та напрями, що панували під час написання того чи іншого твору, які допоможуть наблизитися до суті поняття «епітет» у авторському уявленні. Також необхідно якомога повніше ознайомитися з декількома роботами автора (а не лише з відтворюваним текстом), щоб виокремити домінантні риси його ідіостилю.

Посилення уваги до проблем культури природно витікає з епітету універсального і специфічного в характері культури, а також самої парадигми постмодерністської ментальності, основою якої є взаємодія текстів, де поетична парадигма постає як один із видів *інтертекстуальності* [66:199]. Художній твір, що є об'єктом перекладу, за твердженням Л. Венуті, неминуче зникає під час процесу перекладу, будучи заміненою сіткою сигніфікацій – інтертекстуальних, інтердисциплінарних, інтерсеміотичних – що коріниться головним чином у сприймаючій культурі [86:128]. Специфіка об'єкту

дослідження, відтворення епітетів у художньому перекладі, вимагає міждисциплінарного вирішення, яке базується на перекладознавчому аналізі лінгвостилістичних способів відтворення образної системи в лінгвокультурному та лінгвокогнітивному аспектах та залучає літературознавчий, культурологічний, герменевтичний, етнопсихолінгвістичний і синергетичний підходи.

Літературознавчий підхід дає можливість з'ясувати поняття, структуру, види і властивості епітетів; виявити особливості авторського стилю, його систему концептів, що відбивається на об'єктному, суб'єктному та виражальному рівнях образу і зумовлює перекладацькі прийоми і способи образного втілення концептів автора в перекладі.

Культурологічний підхід дає змогу зіставити ціннісні орієнтири вихідної і цільової культур і в такий спосіб спрогнозувати й обґрунтувати трансформації поняттєвої і валоративної сторін епітетів та пояснити особливості їх образної реалізації в художньому перекладі; з'ясувати значення і роль символів, етнокультурних реалій вихідної культури та обґрунтувати особливості їх відтворення мовою культури перекладу; розглянути художньо-поетичний образ як форму гармонізації світів джерельної і цільової культур в аспекті художньої комунікації [96:203].

Герменевтичний підхід служить філософським підґрунтям для пояснення специфіки розуміння й інтерпретації компонентів образної системи в перекладі. Герменевтична відповідність є методологічним принципом, що пояснює причини дискурсивних епістемічних трансформацій і служить основою гармонізації двох типів свідомості в художньому перекладі. Оскільки герменевтику слушно вважають філософією перекладу, то варто детальніше розглянути даний підхід до проблеми інтерпретації епітету в перекладі.

Герменевтичний підхід виражається в тому, що проблема перекладу вважається частиною більш глобальної філософської проблеми – проблеми розуміння [59:130]. Переклад і герменевтика мають спільне коріння, пов'язане з

мистецтвом тлумачення текстів. Герменевтика є міжгалузеву ланкою і методологією, яка дозволяє усвідомити розуміння тексту як поліаспектного процесу, що забезпечує пізнавально-креативну сутність інтерпретаційної дійсності людини, зануреної у всеохоплюючу діалогічність [64:119].

Представниця інтерпретативного напрямку в перекладознавстві М. Ледерер вважає поняття *герменевтичний* та *інтерпретативний* синонімічними, коли герменевтичну теорію П. Леві називає інтерпретативною [82:93]. Проте, *інтерпретативний* у значенні *герменевтичний* відображає лише одну зі сторін герменевтики, а саме функцію класичної герменевтики, вчення про тлумачення текстів, теоретично обґрунтоване свого часу Ф. Шлейермахером. Філософська герменевтика, успадкувавши досвід класичної, стала поліаспектною наукою, визначальною рисою якої є антропоцентрична.

У руслі філологічної герменевтики зіткнення читача з епітетом у процесі освоєння змістовності художнього тексту логічно співвідноситься з поняттям «герменевтичної ситуації» (за І. В. Соловйовою), яка визначається як зупинка в процесі розуміння, суб'єктивно оформлена як переживання наявного нерозуміння, або розсуд нерозуміння. І. В. Соловйова зазначає, «що фактор усвідомленості наявного нерозуміння додатково характеризує *герменевтичну ситуацію* як феномен продуктивного нерозуміння, оскільки момент розсуду нерозуміння задає подальший процес пошуку реципієнтом шляхів виходу до сенсу».

У роботі застосовується поняття «герменевтичної домінанти», введене І. В. Соловйовою для опису конструктів простору діяльності з освоєння текстової змістовності. Герменевтична домінанта розглядається як основа діяльності з розуміння тексту. При формулюванні поняття герменевтичної домінанти автор навмисно проводив аналогію з поняттям домінанти у А. А. Ухтомського, обумовлюючи відсутність прагнення перевести дослідження в площину психофізіології.

Розуміти – значить інтерпретувати. *Інтерпретацію* називають станом вільного переміщення смислових одиниць у мисленні перекладача через процес чуттєвого виявлення їх із усного мовлення чи тексту [82:16]. Інтерпретативна властивість людського інтелекту має суб'єктивний характер, що й зумовлює варіативність образу при актуалізації однієї поетичної моделі. Одне з визначень інтерпретації сформульовано так: творче розкриття образу виконавцем [88:402]. Перекладознавці, використовуючи герменевтичний досвід, зосереджують увагу на проблемі розуміння, від якого залежить адекватність перекладу і сприйняття його в іншомовній культурі [20:2].

Герменевтичний підхід до перекладу спрямований на оптимізацію розуміння тексту оригіналу в усій його інформаційній сукупності. У цьому зв'язку запропоновано поняття герменевтичної відповідності – важливого компонента адекватності перекладеного тексту, що свідомо та інтуїтивно досягається перекладачем [74:8]. Особливість герменевтичного підходу до тексту полягає в тому, щоб зосередитись не стільки на ступені перекладності, скільки на ступені неперекладності [16:145]. Л. Коломієць називає герменевтичний підхід до перекладу інтуїтивним вчуванням, оскільки він акцентує на суб'єктивних умовах праці інтерпретатора і ролі інтуїції в процесі перекладацької інтерпретації тексту чи його тлумачення [40:66].

Серед аспектів сучасної герменевтики виокремлюються: гносеологічний, що має відповісти на питання «Як можливе розуміння?», онтологічний, що має відповісти на питання «Як влаштоване те буття, сутність якого полягає в розумінні?», та комунікативний аспект, оскільки розуміння потребує спілкування. Герменевтичний підхід до явищ поетичного перекладу дає змогу пояснити буття «свого» в «чужому» або «чужого» у «своєму», тобто функціонування культурного концепту віддаленої культури в контексті сприймаючої. Дві далекі мови й далекі світи ніби об'єднуються в один у формі поетичних перекладів, а невичерпний потенціал внутрішньої форми приваблює прихованим змістом, стимулює уяву, породжує нові образи й асоціації.

Визнання ж перекладу як “in-betweenness” вченими не зі світу перекладознавства відображає змінну природу нашого світу [77:10].

Етнопсихолінгвістичний підхід є релевантним для виявлення особливостей образно-перцептивної сторони епітетів, зумовлених геокліматичними й історичними факторами формування етносу, та для аргументації духовних ціннісних домінант, як то кордоцентризм, ліризм, антеїзм в українській картині світу. Доречним вважається застосування етнопсихолінгвістичної моделі перекладу.

Психологічний підхід розглядає переклад як вид психічної діяльності суб'єкта, рецептивно-репродуктивну діяльність, триступеневий процес, що включає кодування, перекодування і декодування]. Іншими словами, перекладач трансформує зміст оригіналу в свою внутрішню програму (внутрішня форма перекладу) і потім переносить цю програму в текст перекладу. На відміну від невербального смислового рівня свідомості, що певним чином пов'язано з процесом інтерпретації як розуміння, мовна свідомість формується значенням слів національної мови [75:27].

Забезпечення розуміння духовної спадщини маловідомої на Заході української культури передбачає певною мірою елімінування її етноспецифіки і, навпаки, прагнення якомога повніше перенести специфіку однієї культури в неспоріднену з нею може ускладнити розуміння реципієнтами фрагментів чужої культури [75:10]. У зв'язку з цим виникає необхідність в етнопсихолінгвістичному аналізі перекладу, на якому наголошує О. О. Селіванова, оскільки така модель перекладу направлена на ефективність і гармонійність комунікації, що певним чином зумовлюється досягненням еквівалентності дискурсів [65:62].

Синергетичний підхід експлікує особливості акомодатії епітетів в мовному матеріалі цільової, що досягається завдяки креативно-адаптивним властивостям дискурсу. Епітет у художньому дискурсі культури перекладу виявляє свої синергійні властивості – здатність самоорганізовуватися, змінність

сміслових відтінків залежно від знакового втілення, системну відкритість, голографічність.

Синергетичний підхід до проблем художнього перекладу може пояснити трансформації його вербальних форм та гармонізуючу, об'єднавчу роль епітету в аспекті міжкультурного спілкування. Синергетична природа мови сприяє синхронізації двох різних типів свідомості, утворюючи амфісиметричну структуру, яка підходить для обох несиметричних систем. Відношення між паралельними дискурсами залежать від ступеня асиміляції перекладеного дискурсу [11:239].

В епоху глобалізації і постійних переміщень, можливо, єдиним способом прямого спілкування між поетами з різних культур є співіснування в одній із головних мов, яка стала *lingua franca* культури.

Зосередження уваги на явищах художнього перекладу полягає в тому, щоб разом зі збільшенням знань про перекладацьку практику зробити переклад сферою найглибших роздумів про мову, літературу і культуру.

Таким чином, застосування міждисциплінарного підходу до проблеми відтворення епітетів у художньому перекладі може бути ефективним і результативним методом дослідження, оскільки розширює світогляд і можливості пізнання людини і світу.

1.3 Епітетарій кризь призму художнього дискурсу

Проблема дискурсу останнім часом є вельми актуальною і популярною у гуманітарних дослідженнях. Термін «дискурс» широко вживається в лінгвістиці, літературознавстві, соціології, філософії, соціальній психології та інших областях. Він використовується при аналізі художніх і нехудожніх текстів і має один із найширших спектрів значень. Когнітивно-дискурсивна парадигма змінила загальний напрям досліджень тексту, висунувши на перший план вивчення функціонального та когнітивного аспектів тексту і його змісту,

тобто – антропоцентричний фактор. У зв'язку з цим дослідження художнього дискурсу, як наголошує Т. ван Дейк, «залишається актуальним на сучасному етапі розвитку лінгвістичних наук», оскільки «особливості художнього тексту вивчені досить ґрунтовно, але його дискурсивні характеристики ще потрібно досліджувати» [35:280].

У сучасній лінгвістиці тексту термін «дискурс» не має однозначного тлумачення. Це пов'язано з тим, що *дискурс* є предметом міждисциплінарних досліджень і входить до кола інтересів інших дисциплін, а саме: лінгвістики тексту, літературознавства, дискурсології, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, прагматики та ін. Визначення поняття «дискурс» пропонувалося як зарубіжними (В. Кох, Е. Беневіст, А. Греймас, П. Серіо, Ж. Курте, Ч. Філлмор, Т. ван Дейк та ін.), так і вітчизняними дослідниками (Н. Арутюнова, В. Костомаров, Н. Бурвіков, М. Димарський та ін.). Традиційно під терміном «дискурс» розуміють текст, що є результатом цілеспрямованої соціальної дії і текст як сукупність мовних, мовленнєвих, соціокультурних, прагматичних, когнітивних та психічних факторів [6:136–137].

У зв'язку з тим, що *основним призначенням художнього дискурсу* є емоційно-вольовий та естетичний вплив на тих, кому він адресований, тому головним конституюючим фактором є його прагматична сутність.

Вивчаючи твори художньої літератури, ми маємо справу з художнім дискурсом. Функціонування художнього дискурсу неможливе поза діалектичних відносин: *письменник – художній твір – читач*. Традиційний підхід до аналізу художнього тексту передбачає вивчення текстових одиниць, граматичних категорій, зв'язків і стилістичних засобів. Проте Н. Кондратенко зазначає: «для дослідження художнього дискурсу недостатньо враховувати лише власне текстові параметри. Потрібно проаналізувати прагматичну настанову автора. Створення й функціонування художнього твору, втіленому в художньому тексті, уможливлено завдяки екстралінгвальним конвенціям, що розкривають зв'язок між текстом і світом» [47: 6–7].

Згідно з визначенням, запропонованим Р. Комарем, *художній дискурс* – це «мова всієї художньої літератури, яка в процесі мовленнєвої реалізації постає у вигляді текстів художніх творів» [41:253]. Компонентами художнього дискурсу є конкретні висловлення діалогічної чи монологічної форми з наявними в них численними кореляціями історичного, соціального, психологічного, культурологічного змісту, які у структурі тексту реалізують часовий аспект інтеракції між партнерами відповідно до типу дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він експлікує, використовує, репродукує або перетворює [41:252]. Слід зазначити, що на відміну від реального діалогу художній діалог має певні особливості, а саме: характеризується визначеною протяжністю, яка є факультативною для реального діалогу; є продуманим автором заздалегідь на відміну від реального діалогу, який має спонтанний характер; художньому діалогу властива функція розвитку дії у творі, яка не є обов'язковою для реального діалогу; крім того, художній діалог підпорядкований правилам часу, ритму, темпу, в яких існує весь художній текст [12:212].

Художньому дискурсу в цілому «притаманні такі прагматичні параметри, як автор мовлення, його комунікативна установка, адресат і притаманний йому естетичний вплив» [5:365]. Для художнього дискурсу важливим є не тільки світосприйняття адресанта, яке є основою тексту та контексту твору, але й світосприйняття адресата, під впливом якого відбувається «виведення та інтерпретація закладеної інформації» [83:322]. Лексична організація дискурсу відкриває доступ до авторської концептосфери через висвітлення певної ситуації та контекстну інформацію, яка є «одним із інструментів розуміння значення лексеми» [10:3]. Тим самим невід'ємними складниками художнього дискурсу є текст – вербальна фіксація конструйованих смислів і контекст – середовище активації набутого досвіду і творення нової ментальної картини. У визначенні поняття «художній дискурс» існують розбіжності щодо його місця відносно суміжних понять. Художній дискурс трактується як автономний, що

існує сам по собі, та водночас – як такий, що включений до естетичного дискурсу (його гіпоніма) та як гіперонім відносно авторського дискурсу: «художній дискурс співвідноситься, з одного боку, з іншими соціально-дискурсивними утвореннями, які включаються в нього, а з іншого – він відкриває власний дискурсивний простір, використовуючи умовності художнього світу» [73:23].

Крім того, художній дискурс в силу своєї вторинності до первинних жанрів мовлення виокремлюється з реальності та решти типів дискурсів, а нараторська креативність становиться в нагоді для експлікації людського та персоніфікованого мовчання [1:16].

Антропоцентричний характер художнього дискурсу є прозорим з огляду на актуальність глобальної лінгвістичної проблеми стосовно того, як людина впливає на мову і як мова впливає на людину. Наратор англomовного художнього тексту цементує різномірні семіотичні знаки в креативному процесі нарації, дескрипції та коментування. Соціально-прагматичні характеристики мовчазного феномену є прозорими в художньому дискурсі, в якому вивчається поведінка людини [1:16].

Художній дискурс позначений когерентністю, інтеграцією лінійних та нелінійних характеристик, він вказує на форми комунікації, притаманні йому латентні і реальні сторони буття, деавтоматизовану репрезентацію. *Англomовний художній дискурс* як емпірична база комунікативно значущого мовчання є валідним для експерименту з огляду на значну представленість мовчазних ситуацій та відповідного тлумачення наратором. У художньому дискурсі, абсолютно антропоцентричному, мовні особистості стабільно представлені наратором та читачем [1:16].

Зокрема, **художній дискурс письменника** характеризують як динамічний процес вербалізації світосприйняття окремого автора, індивідуальне авторське мовлення або ідіодискурс: «індивідуально-авторський мисленнєво-мовленнєвий континуум» [69:209], що «генерується інтенцією як діяльнісно-

комунікативною потребою, яка виникає на мотиваційному рівні в прагматиконі мовної особистості». Тож, у вузькому сенсі *авторський дискурс або ідіодискурс* розуміють як субдискурс художнього дискурсу, спрямований на створення авторської суб'єктивної картини світу в певних рамках художнього простору і часу – це «висловлення автора, репрезентоване в тексті в прямій або завуальованій формі» [15:48], яке реалізує авторську концепцію письменника, його ідеологічні, естетичні та духовно-моральні установки. Саме в художньому дискурсі найчастіше виникають ідіодискурси окремих творчих особистостей [72:51]. Спираючись на розуміння мистецтва як такої діяльності, де «одна людина свідомо відомими зовнішніми знаками передає іншим випробовувані нею почуття, а інші люди заражаються цими почуттями і переживають їх» [70:78–79], *ідіодискурс* письменника можна витлумачувати як утілення власного світосприйняття у його творах, художніх образах, у специфічних асоціаціях, емоційній значимості і цінності концептів, у створенні «чуттєвої конкретності образу через організацію словесного ряду». Іншими словами, авторська ментальність об'єктивується в ідіодискурсі та ідіостилі, у виборі певних мовних засобів, у яких проявляються риси його індивідуальної концептосфери як трансформації загальнонаціональної картини світу. При вивченні ідіодискурсу важливим є «комплексне дослідження принципів організації індивідуального (ментального) лексикону, оскільки характер доступу до інформаційної бази людини багато в чому буде визначатися структурними особливостями одиниць лексикону індивіда» [63:48], тобто вербальна сторона діяльності автора будується за рахунок суб'єктивного сприйняття світу. Така «суб'єктивність зумовлена свідомістю, соціумом і підсвідомістю» [57:70], формуючи внутрішній контекст індивіда, що має когнітивні, афективні та перцептивні характеристики та впливає на процеси кодування, зберігання та добування інформації. Контекст трактується в когнітивній психології (Р. Стернберга) як такий, що забезпечує розуміння і в якому інтегрується та організується нова інформація, забезпечується

існуючими схемами знань, завдяки яким заповнюються прогалини в разі надходження недостатньої або спотвореної інформації і здійснюється доступ до конкретних аспектів вербальної інформації та включення відповідних метакогнітивних стратегій для організації та закріплення нової інформації [68:54]. Поряд зі схемами знань внутрішній контекст також визначається емоціями, модальностями різних видів, станами свідомості і зовнішнім контекстом (як засвоєння знань, так і їх створення). Усі зазначені характеристики внутрішнього когнітивного контексту так чи інакше визначають процес ідентифікації слова [63:50].

У лінгвістиці художній текст є результатом прояву особистості в найбільш яскравій формі, що підтверджується визначенням І. Гальперіна, згідно з яким «текст – це «твір мовотворчого процесу, що володіє завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичним, граматичним, логічним, стилістичним зв'язками, що має певну цілеспрямованість і прагматичну установку» [17:18].

Художній текст є в якійсь мірі «портретом автора». Будучи авторською інтерпретацією дійсності, художній текст реалізує задум письменника, підтверджує його ідеї і уявлення, тому «в простір художнього тексту письменник відбирає такі фрагменти реальності, які йому знайомі і в той же час відповідають його уявленням» [12:55]. Отже, можна стверджувати, що вибір епітету як засобу передачі авторської інтенції не буває випадковим.

При створенні художнього тексту вже на рівні задуму вирішується питання про звернення до епітету, оскільки задум – це відображення творчої діяльності письменника, це своєрідна «замкнута смислова система» [56:201], яку після її «замикання» неможливим змінити. «Замкнута смислова система – це суб'єктивний, ще словесно неоформлений і зрозумілий лише самому суб'єкту сенс» [56:193]. Літературний задум не виникає одночасно, але певним чином

модифікується і розвивається в процесі свого формування і залежить від комплексного індивідуального світогляду письменника. Можна припустити, що «для автора тексту зміст тексту і його задум збігаються, але для того, хто сприймає текст (читача) зміст тексту – це лише варіант авторського задуму, спроба його реконструкції при рецепції тексту» [51:50].

У процесі вивчення особливостей творчої діяльності людини було помічено, що мовний епітет значно впливає на сприйняття художнього тексту, що зумовлюється психологічним аспектом змісту, що складається в протиріччі між досвідом суб'єкта (читач) і більш прийнятною об'єктом (текст) [1:16].

Художня література, будучи особливим видом відображення навколишнього читачів дійсності, не може не мати мовні засоби різних рівнів, завдяки яким і створюється мовностилістичні своєрідність художніх текстів як «згустків» психоемоційних, тематичних, коннотативних смислів. Експлікуючи певну інформацію, лексико-граматичні й стилістичні елементи художнього дискурсу також створюють важливий для загального розуміння тексту образотворчий фон, що формується за рахунок інтродукції епітетів у розповідь. Безсумнівно, епітет, окрім базової експресивної функції, виконує також функцію прагматичну, впливаючи на внутрішнє «Я» читача, актуалізуючи його емоційну сферу за рахунок створення особливої психоемоційної, «кolorитної» напруги при сприйнятті якісних характеристик детермінуючих епітетом об'єкта або його окремих властивостей.

Висновки до розділу 1

Епітет – це лексико-семантичний стилістичний прийом, спрямований на вираження експресивно-образної і суб'єктивно-оцінної характеристики об'єкта дійсності, що функціонує в просторі художнього дискурсу.

Художній переклад – це завжди взаємодія і взаємовплив культур, до яких належить текст оригіналу й текст перекладу. Цей вплив не можна звести тільки

до мовної взаємодії, він охоплює всі сторони життя, відображені в художньому творі, притаманний йому особливий національний колорит, національну своєрідність оригінального твору. Перекладена література, очевидно, – найбільш адаптований набуток чужих культур завдяки особливому матеріалу цього мистецтва – мові. Картина (модель) світу оригінального твору накладається на картину (модель) світу інших культур. Сучасні вчені-лінгвісти активно займаються дослідженням *художнього дискурсу*, зокрема, його жанровою варіативністю і аналізом неповторного *авторського стилю*. Це питання є відкритим для перекладознавчих студій, актуальним завданням яких виступає досягнення комунікативно-прагматичної рівноцінності тексту оригіналу й перекладу.

Етнокультурна зумовленість епітетів у текстах художнього дискурсу вимагає міждисциплінарного вирішення для пояснення мовних та метамовних ускладнень. З цією метою застосовується поєднання літературознавчого, культурологічного, герменевтичного, етнопсихолінгвістичного і синергетичного підходів.

РОЗДІЛ 2
СТРУКТУРНА, СЕМАНТИЧНА
І ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКА
ГРАМАТИЧНИХ І СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕПІТЕТАРІЮ
У ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІЄНА

2.1 Структурна характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Лінгвістичні дослідження ґрунтуються на різних класифікаціях епітетів (виходячи з семантики [17:11]) або більш загального поділу на загальномовні й індивідуально-авторські [61:207]). Вивчення епітета здійснюється з опорою на структурну класифікацію в зв'язку з низкою об'єктивних причин. По-перше, труднощі, що виникають в процесі перекладу, багато в чому зумовлені саме різною структурою англійської та української мов. По-друге, розробка адекватних стратегій перекладу епітетів неможлива без урахування їх структурно-семантичних особливостей, оскільки віднесеність епітета до того чи іншого типу багато в чому визначає спосіб його перекладу. Вважаємо, що оптимальним є поділ епітетів на такі структурні типи:

1. **Прості епітети** (simple epithets) – односкладові одиниці, що виконують роль концептуального, емоційного або естетичного визначення предмета в художньому творі. Як правило, це *прикметники* ((11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.* – То були, звичайно, Гандальфові знаки, бо старий цей і був Гандальф-чарівник, ушавлений у Гобітанії саме завдяки своєму мистецтву робити чудеса з вогню та диму.), *прислівники* ((12) *People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched eagerly for the postman, hoping for invitations.* – Народ викреслював дні з календарів, і в кожному куточку нетерпляче чекали на листоношу: коли ж

це надійде запрошення?) і іменники ((13) *Hence the excitement of the hobbit-children – Тому-то так і раділи гобітенята*).

2. **Складні епітети** (compound epithets) – синтаксичне ціле, що складається з двох і більше слів. Часто до подібного типу зараховують складні прикметники. До цієї категорії належать також епітети, що складаються зі словосполучень, окрім конструкцій «прислівник + прикметник» ((14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table. – Один павільйон, найбільший, збудували таким чином, що високе дерево, яке росло посеред галявини, опинилося у середині, ближче до того кінця, де мав стояти головний стіл.*).

Серед складних епітетів виокремлюємо:

– **Двоступеневі епітети** (two-step epithets) – епітети, у яких процес наділення явища конотацією складається з двох етапів: характеристики об'єкта і її інтенсифікації. Представлені прикметником і прислівником, яке має експресивну конотацію й інтенсифікує ефект прикметника ((15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field. – Ще цікавіша (на думку гобітів) була простора кухня просто неба у північному кутку галявини.*).

– **Фразові епітети** (phrase epithets) – епітети, утворені за допомогою голофразису. Переважно є індивідуально-авторськими ((16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices. – Ракети злітали як мерехтливі птахи, під спів ніжних голосів.*).

– **Інвертовані епітети** (reversed epithets) – поширена в англійській мові конструкція, побудована на алогічному співвідношенні означеного і означаючого: останнє виконує функцію першого, тобто епітет стає визначальним ((17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a*

sweet scent just before they touched their upturned faces. – Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму розпускались у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів.

2.2 Семантична характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Семантична характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна характеризується уживанням в творі різних видів і типів епітетів. Так, у спеціальній літературі представлено безліч класифікацій епітетів.

А. Н. Веселовський історію епітета називає «історією не лише поетичного стилю, але і поетичної свідомості» [14:89]. Підкреслюючи синтетичний початок цього засобу, вчений пропонує таку класифікацію епітетів, які знаходимо в творі Дж. Р. Р. Толкієна

1. **Тавтологічні** – коли прикметник і іменник в даному випадку висловлюють одну й ту ж ідею.

Наприклад:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

2. **Пояснювальні**, в основі яких лежить яка-небудь ознака, суттєва в предметі. У них відбилися різні народно-психічні погляди, елементи історії та ін. У середині пояснювальних епітетів А. Н. Веселовський виділяє 2 типи:

а) епітети-метафори (чорна туга), які передбачають паралелізм вражень, їх порівняння і логічний висновок:

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.*

б) синкретичні, які пояснюються синкретизмом і асоціативністю чуттєвих сприймань людини:

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

Класифікація І. В. Подільської та В. Г. Руделева [62:204] полягає в розмежуванні епітета першого роду – класичного епітета і епітета другого роду – предиката, перетвореного в метафору: «внутрішнього предиката», «предиката-визначення». З точки зору механізму утворення епітети в тексті можуть бути

– субстантивні:

(21) *Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments.*

(22) *Hundreds of musical crackers had been pulled.*

(23) *He stepped down and vanished. There was a blinding flash of light, and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen.*

– ад'єктивні:

(18) *All the one hundred and forty-four guests expected a pleasant feast; though they rather dreaded the after-dinner speech of their host (an inevitable item).*

(19) *He was liable to drag in bits of what he called poetry; and sometimes, after a glass or two, would allude to the absurd adventures of his mysterious journey.*

– дієслівні:

(20) *'Hurray! Hurray! Many Happy Returns!' they shouted, and they hammered joyously on the tables.*

К. С. Горбачевич виділяє 3 типи епітетів: загальнономовні, народно-поетичні й рідкісні (індивідуально-авторські) [21:200].

1. **Загальнономовні епітети** – найбільш численна група слів. З точки зору мови серед них зустрічаються прикметники і з вільним значенням і зі зв'язаним; лексеми вживаються і в прямому, і в переносному значенні; можуть бути стилістично нейтральними або з яскравою стилістичною забарвленістю. Характерними ознаками загальнономовних епітетів є відносна стійкість зв'язку між означаючим і означальним словами, відтворюваність даних поєднань, неодноразовість вживання їх в літературній мові.

Наприклад:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

2. Характеризуючи групу народно-поетичних (постійних) епітетів, автор пише, що вони прийшли в літературну мову з усної народної творчості. Їх основна риса – сталість і обмеженість поєднань означаючого з означаючим. Цим епітетам властивим є вживання прикметника в усиченій формі, перенесення наголосу (шовкові луки), інверсія означаючого з означаючим.

Наприклад:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

(1) *When Mr. Bilbo Baggins of Bag End announced that he would shortly be celebrating his eleventy-first birthday with a party of special magnificence, there was much talk and excitement in Hobbiton.*

3. В основі **рідкісних (індивідуально-авторських) епітетів** лежать несподівані, неповторні смислові асоціації, тому вони зазвичай невідтворені, носять випадковий характер.

Наприклад:

(3) *Each year the Bagginses had given very lively combined birthday-parties at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn.*

(5) *'A very nice well-spoken gentlehobbit is Mr. Bilbo, as I've always said,' the Gaffer declared.*

(7) *'There's a tidy bit of money tucked away up there, I hear tell,' said a stranger, a visitor on business from Michel Delving in the Westfarthing.*

Даним класифікаціям епітета властива деяка однобічність, вона виявляється в тому, що в їх основу покладено лише одну ознаку, яка не дозволяє висловити в повному обсязі сутність цього мовного явища. Так, для типології А. Н. Веселовського – це ознака структури епітета, для К. С. Горбачевіча – семантична ознака, для В. М. Жирмунського – ознака, що визначає ступінь стійкості зв'язку епітета з визначеним словом і т. ін.

На відміну від цих типологій класифікація В. П. Москвіна [58:287] синтезує різні класифікаційні ознаки. В її основу покладено ряд критеріїв, за якими епітети поділяються на певні типи. Простежимо це на прикладі матеріалу.

За характером номінації розрізняються епітети:

1) з прямим значенням:

(6) *Boats are quite tricky enough for those that sit still without looking further for the cause of trouble.*

(8) *Crazy about stories of the old days, he is, and he listens to all Mr. Bilbo's tales.*

2) з переносним значенням: метафоричний і метонімічно, або зміщений:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

(19) *He was liable to drag in bits of what he called poetry; and sometimes, after a glass or two, would allude to the absurd adventures of his mysterious journey.*

(21) *Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments.*

За семантичним параметром:

1) оцінні:

(23) *He stepped down and vanished. There was a blinding flash of light, and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen.*

(23) *This was unexpected and rather difficult.*

(24) *Then there was a dead silence, until suddenly, after several deep breaths, every Baggins, Boffin, Took, Brandybuck, Grubb, Chubb, Burrows, Bolger, Bracegirdle, Brockhouse, Goodbody, Hornblower, and Proudfoot began to talk at once.*

2) епітети, що дають психологічну, поведінкову, портретну характеристику, що характеризують об'єкт за формою, розміром та ін.:

(26) *'He's mad. I always said so,' was probably the most popular comment.*

(27) *For the moment most of them took it for granted that his disappearance was nothing more than a ridiculous prank.*

(28) *Neither age nor an enormous dinner had clouded his wits, and he said to his daughter-in-law, Esmeralda: 'There's something fishy in this, my dear!*

З точки зору структури:

1) прості:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

(12) *People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched eagerly for the postman, hoping for invitations.*

2) складні:

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.*

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

Структура епітета безпосередньо пов'язана з характером сприйняття його в поетичному тексті. В. П. Москвін, зокрема, пише: «Складний епітет використовується перш за все як засіб згортання:

1) порівнянь:

(35) *A long-drawn wail came down the wind, like the cry of some evil and lonely creature.*

(46) *Before them, but some distance off, there stood a green hill-top, treeless, rising like a bald head out of the encircling wood. The path seemed to be making directly for it.*

2) ланцюжка епітетів:

(3) *Each year the Bagginses had given very lively combined birthday-parties at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn.*

(32) *Frodo looked at Sam rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him.*

3) конструкцій зі значенням приналежності:

(42) *It was an old-fashioned countrified house, as much like a hobbit-hole as possible: it was long and low, with no upper storey; and it had a roof of turf, round windows, and a large round door.*

(43) *Everything was still, and far-away noises seemed near and clear: fowls chattering in a yard, someone closing a door of a distant house.*

(44) *'If you mean the old bogey-stories Fatty's nurses used to tell him, about goblins and wolves and things of that sort, I should say no.*

На наш погляд, принцип згортання дає можливість простежити єдність, неподільність сприйняття образу, вираженого епітетом.

За ступенем освоєності мовою:

1) загальновідомі:

(2) *Bilbo was going to be eleventy-one, 111, a rather curious number, and a very respectable age for a hobbit (the Old Took himself had only reached 130); and Frodo was going to be thirty-three, 33, an important number: the date of his 'coming of age'.*

(3) *Each year the Bagginses had given very lively combined birthday-parties at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn.*

(6) *Boats are quite tricky enough for those that sit still without looking further for the cause of trouble.*

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

(12) *People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched eagerly for the postman, hoping for invitations.*

2) індивідуальні:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

(21) *Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments.*

(26) *'He's mad. I always said so,' was probably the most popular comment.*

(28) *Neither age nor an enormous dinner had clouded his wits, and he said to his daughter-in-law, Esmeralda: 'There's something fishy in this, my dear!*

(29) *Not, of course, that the birthday-presents were always new; there were one or two old mathoms of forgotten uses that had circulated all around the district; but Bilbo had usually given new presents, and kept those that he received.*

За ступенем стійкості зв'язку епітета з означеним словом:

1) вільні:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

(6) *Boats are quite tricky enough for those that sit still without looking further for the cause of trouble.*

(8) *Crazy about stories of the old days, he is, and he listens to all Mr. Bilbo's tales.*

2) постійні:

(32) *Frodo looked at Sam rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him.*

(42) *It was an old-fashioned countrified house, as much like a hobbit-hole as possible: it was long and low, with no upper storey; and it had a roof of turf, round windows, and a large round door.*

(43) *Everything was still, and far-away noises seemed near and clear: fowls chattering in a yard, someone closing a door of a distant house.*

(44) *'If you mean the old bogey-stories Fatty's nurses used to tell him, about goblins and wolves and things of that sort, I should say no.*

Загальновідомо, що епітети належать до книжкової мови, проте всередині них з точки зору стилістики розрізняються:

1) розмовні:

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.*

(31) *The hobbits scrambled down a steep green bank and plunged into the thick trees below.*

2) поетичні:

(32) *Frodo looked at Sam rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him.*

(33) *When they had struggled to the bottom of the bank, they found a stream running down from the hills behind in a rather deeply dug bed with steep slippery sides overhung with brambles.*

(34) *Then the sun gleamed out of rather ragged clouds again and the rain lessened.*

(41) *In a hundred yards or so it brought them to the river-bank, where there was a broad wooden landing-stage.*

3) народно-поетичні:

(35) *A long-drawn wail came down the wind, like the cry of some evil and lonely creature.*

(36) *They turned down the Ferry lane, which was straight and well-kept and edged with large white-washed stones.*

(37) *The white bollards near the water's edge glimmered in the light of two lamps on high posts.*

Кількісна характеристика відображає аналіз ланцюжків епітетів: їх довжина варіюється від:

ДВОХ:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

(13) *Hence the excitement of the hobbit-children.*

ТРЬОХ:

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.*

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

ЧОТИРЬОХ:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

З точки зору сполучуваності з фігурами повтору:

1) тавтологічні:

(11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights.*

2) наскрізні (повторювані в рамках одного вірша або чотиривірші):

(14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.*

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.*

(16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.*

Вибір типології В. П. Москвіна як основи дослідження поетичної системи Дж. Р. Р. Толкієна зумовлений декількома причинами. По-перше, дана класифікація є найбільш повною та системною, характеризує епітет з самих різних сторін, дозволяє охопити всі аспекти поняття як в змістовному плані, так і в плані вираження. По-друге, що найбільш важливо, справжня класифікація максимально повно відображає власне лінгвістичні, мовні аспекти поняття «епітет»: семантику, пряме і переносне, вільне і пов'язане значення лексем; ступінь освоєння мовою; засоби вираження, граматичний аспект.

Разом з тим, в типологію необхідно внести поправки. Наше коригування цієї класифікації полягає в наступному. За ступенем стійкості зв'язку з визначальним словом В. П. Москвін розмежовує епітети вільні і постійні; останні, на наш погляд, логічніше визначати як епітети зі зв'язаним значенням. У свою чергу, вважаємо за доцільне замість терміна В. П. Москвіна «народно-поетичний епітет» використовувати термін «постійний», оскільки народно-поетичний епітет завжди має характер постійного, але не всякий постійний епітет може бути віднесений до народно-поетичного. Далі, всередині

індивідуальних, авторських епітетів необхідно виділити оксюморон поєднання, в основі яких лежать одні проти одних значення.

Алогічність поєднання лексем з протилежною семантикою, за своєю природою антонімічних або несумісних, створює психологічний ефект, приковує увагу, посилює виразність образу. Слова і словосполучення, які в лексичній системі мови знаходяться в непорівнянних позиціях, в структурі художнього тексту, опиняючись в позиції тотожності, розкривають несподіване, нове, поза віршованим текстом неможливе семантичне звучання. Функції таких епітетів схожі з прийомом антитези.

У зв'язку з цим доцільно мати на увазі висловлену Ю. М. Лотманом думка про те, що відношення зіставлення і протиставлення, будучи «генеральним принципом» організації структури художнього тексту, лежать в основі конструкції епітета. Також Ю. М. Лотман пише, що художня конструкція будується як протяжна в просторі, вимагає постійного повернення до тексту, який виконав свою інформаційну функцію, і зіставлення його з подальшим текстом: «У процесі такого зіставлення і старий текст розкривається по-новому, виявляючи прихований перший семантичний зміст. Універсальним структурним принципом поетичного твору є принцип повернення» [55:96]. Принцип повернення, безумовно, присутній в творі Дж. Р. Р. Толкієна, знаходячи своє вираження в образах-символах, які є лейтмотивами, носіями основних ідей творчості.

Наприклад:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.*

(1) *When Mr. Bilbo Baggins of Bag End announced that he would shortly be celebrating his eleventy-first birthday with a party of special magnificence, there was much talk and excitement in Hobbiton.*

(2) *Bilbo was going to be eleventy-one, 111, a rather curious number, and a very respectable age for a hobbit (the Old Took himself had only reached 130); and Frodo was going to be thirty-three, 33, an important number: the date of his 'coming of age'.*

Таким чином, аналіз епітетів, реалізованих в творі Дж. Р. Р. Толкієна, відображає типологічну різноманітність і максимальну затребуваність даного виду засобу. Найбільш яскраво представленим виявляється семантичний параметр епітета, що включає оціночні епітети. Вони дають поведінкові, портретні і, що найбільш важливо, психологічні оцінки і характеристики явища або предмета; психологічна оцінка, в свою чергу, лежить в основі взаємин людини і природи, близькості їх емоційних станів. Найменш представленими в творі Дж. Р. Р. Толкієна виявляються тавтологічні епітети; фольклорні відсутні. Що стосується наскрізних епітетів, в межах одного твору їх не дуже багато. Однак існують епітетні конструкції, які є наскрізними в художній системі в цілому, вони служать вираженню світовідчуття Дж. Р. Р. Толкієна, розкриття його авторської картини світу, репрезентувати в поетичних текстах, і формування ідіостилю.

2.3 Прагматична характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Прагматичний підхід до опису мовних явищ з'явився наприкінці 60-х років ХХ століття і сьогодні перебуває на стадії становлення, проте його вплив відчувають на собі всі галузі мовознавства, що й пояснює звернення лінгвістичних досліджень до тексту як одиниці опису прагматичного аспекту лінгвістики. Будь-який текст – це одиниця комунікації, що завжди має певну мету, тобто несе прагматичне навантаження, за відсутності якого ця одиниця втрачає властивості та статус комунікативної. Прагматика (від лат. *pragmaticus*

та від гр. *pragmatikos*, що означає ‘придатний для дій’) є підгрупою лінгвістики і семіотики, яка вивчає, яким чином контекст вносить свій внесок у зміст.

Прагматика охоплює теорію розмовного акту, розмовну імплікатуру, розмови у взаємодії й інші підходи до мовної поведінки у філософії, соціології, лінгвістиці та антропології. На відміну від семантики, яка досліджує звичайне або «закодоване» в даній мові значення, прагматика вивчає передачу значення, яке залежить не від структурного і лінгвістичного знання (наприклад, граматики, лексики і т. ін.) мовця і слухача, а від контексту висловлювання, будь-яких попередніх знань мовця і слухача про тему розмови, ймовірних намірів мовця та інших факторів. Таким чином, прагматика пояснює, як користувачі мови долають очевидні неоднозначності висловлювань, оскільки значення у реченні спирається на спосіб, місце, час та інші обставини розмови.

Прагматичний потенціал тексту – результат вибору автором повідомлення змісту та способу його мовного вираження. Відповідно до комунікативного наміру мовець обирає для передачі інформації мовні одиниці, що мають необхідне значення, як предметно-логічне, так і конотативне, та організує їх у висловлювання таким чином, щоб установити між ними необхідні смислові зв'язки. У результаті «створений текст набуває певного прагматичного потенціалу та забезпечує потрібний комунікативний вплив на реципієнта».

В історії науки ХХ ст. одним з найцікавіших і найважливіших її подій стало виникнення такої нової науки, як когнітологія (когнітивістики). Її поява стала особливо актуальною у зв'язку з її міждисциплінарним характером: досліджуючи ментальні процеси і їх результати – людські знання, когнітивна наука стала об'єднувати під своєю егідою всі ті дисципліни, які так чи інакше пов'язані з вивченням людського мозку і його роботою.

Як пишуть автори «Краткого словаря когнитивных терминов», назва **когнітивний**, бо «ця наука, спрямована на дослідження пізнання і розуму у всіх аспектах його існування, – *cognitio et cogitation* – відразу ж спробувала об'єднати не дві будь-яких науки, як це вже часто відбувалося в ХХ ст., але з

самого початку свого виникнення (приблизно в середині століття) стала встановлювати контакти між декількома фундаментальними науками одночасно» [87:3].

Когнітивістика, за визначенням О. С. Кубряковой, – це цілий комплекс наук. Когнітивна наука об'єднала не лише традиційні науки – математику, філософію, лінгвістику й психологію, а й країни, що розвиваються, нові – теорію інформації, математичне моделювання, теорію штучного інтелекту, нейронауки.

Найближче до когнітивної лінгвістики є *когнітивна прагматика*, яка, на відміну від попередніх теорій, наприклад біхевіоризму, звертає увагу перш за все на сам процес пізнання. У своєму огляді «История современной психологии» Д. П. Шульц і С. Е. Шульц відзначають, що когнітивну прагматику цікавлять ті способи і форми, у яких свідомість людини організовує наявний досвід: «Саме свідомість людини надає форму і зв'язаність психічних процесів. Ці процеси значною мірою і складають предмет когнітивної прагматики» [68:490]. З точки зору даної науки, індивід засвоює стимули з навколишнього середовища в ході деяких активних і творчих процесів. Людина зовсім не є пасивною – вона здатна активно брати участь у пізнавальному процесі на основі свідомого відбору тих чи інших подій.

Цей постулат про активність людської свідомості, мислення, сприйняття і т. ін. – найважливіший в когнітивній науці і прагматиці взагалі. Свідомість – не чистий аркуш паперу, а людина – не організм, який просто реагує на стимули зовнішнього середовища.

Сучасна лінгвістика (особливо її прагматичні аспекти) активно займається проблемою обробки інформації, що функціонує в суспільстві. Це і текстова інформація в її письмовому вигляді, і усне мовлення як найбільш звичний спосіб комунікації. Особлива роль мовознавства в рішенні практичних проблем і потреб суспільства визначається самою сутністю природної людської мови, що є унікальним засобом збереження і передачі інформації.

З метою нашого дослідження будемо розрізняти близькі, але нетотожні поняття когнітивної діяльності: сприйняття, розуміння, інтерпретація.

Сприйняття – це одне з фундаментальних понять прагматики взагалі і когнітивної психології зокрема. Маючи тривалі традиції свого дослідження, феномен сприйняття не отримав загальноприйнятого тлумачення. Традиційна психологія виходить з того, що «сприйняття будується на чуттєвих даних відчуттів, що доставляються нашими органами чуття під впливом зовнішніх подразнень, що діють в даний момент» [68:228]. Л. С. Виготський відзначав тенденцію до осмислення будь-якого сприйняття: «... Сприйняття в розвиненому вигляді є сприйняттям стійким, постійним, воно є осмисленим, або категоріальним, сприйняттям» [66:76].

Когнітивна наука відзначає, що сприйняття охоплює широке коло явищ і процесів, починаючи від простого усвідомлення людиною того, що з нею відбувається в той чи інший момент її буття, до узагальнення сенсорного досвіду.

На думку О. С. Кубрякової, термін «рівно ставиться як до окремих сенсорних актів, так і до процесів інтеграції та синтезу отриманих чуттєвих даних, як до здібностей людини виділяти в дійсності ознаки, якості, сторони різних об'єктів і процесів, так і формувати їх цілісний образ, а також і до здібностей членувати, дискретизувати і структурувати сенсорні дані – весь потік інформації, обрушується на людину і сприймається нею як безліч різних матеріальних сигналів або стимулів» [87:17].

З часів Аристотеля вважається, що сприйняття відбувається завдяки тому, що кожна з систем отримання сенсорної інформації (зорова, слухова, тактильна, нюхова, смакова, моторна) створює свої власні механізми і свою мережу рецепторів для виконання своїх функцій. Звісно ж, що сприйняття – не пасивне споглядання світу, але активна і жива взаємодія з навколишнім середовищем, спрямована на пристосування людини до середовища, на витяг з потоку інформації необхідних і корисних відомостей.

Розуміння – це когнітивна діяльність, результатом якої є встановлення сенсу деякого об'єкта (тексту або дискурсу). Когнітивісти відзначають, що все різноманіття концепцій розуміння, що існують у лінгвістичної, філософській та психологічній літературі, можна звести до дев'яти груп, в яких тематизовано одне із завдань розуміння, яке вирішується одним з модулів когнітивної системи людини. Як вважає В. З. Дем'янков, «елементарна процедура, яка виконується в рамках кожного модуля, умовно називається інтерпретацією» [87:124].

Виділяють наступні модулі розуміння: 1) використання мовного знання; 2) побудова та верифікація гіпотетичних інтерпретацій; 3) «освоєння» сказаного; 4) реконструкція намірів автора; 5) встановлення ступеня розбіжності між внутрішнім і модельним світами; 6) встановлення зв'язків усередині модельного і внутрішнього світів; 7) співвіднесення модельного світу з безпосереднім сприйняттям дійсності; 8) співвіднесення з лінією поведінки; 9) вибір «тональності» або «ключа».

Хоча вербалізовані сприйняття (на відміну від предметного на ранніх етапах розвитку дитини) завжди є осмисленими, розуміння є феноменом більш високого порядку, ніж сприйняття, тому що саме воно базується на сприйнятті.

Сприйняття і розуміння мови (тексту) – одна з фундаментальних проблем психолінгвістики і когнітивної науки в цілому. Розуміння – не пасивний механічний рух від значення до сенсу, це складний цілісний психологічний процес, що починається з пошуку спільної думки висловлювання, в якому вирішальне значення мають передбачення і установка, що виникають в мовній свідомості адресата (слухача або читача).

Як пишуть І. М. Горелов і К. Ф. Седов, «з перших хвилин спілкування сприймання демонструє зустрічну розумову активність, спрямовану на досягнення мети мовця, мотив і прихований змісту повідомлення. Процес декодування спирається на безліч факторів, що не мають відношення до лексико-граматичної структури мови. Він має спочатку цілісний характер і

враховує знання про адресат, які передували початку спілкування, і характер взаємних відносин між співрозмовниками, і невербальні свідомі і несвідомі прояви автора мови, і т. ін.» [68: 85–86].

Природна мова є основною формою, у якій відображені наші знання про світ. Разом з тим мова – це головний інструмент, за допомогою якого людина пізнає світ, тобто позначає й узагальнює всі ті сигнали, які надходять в його мозок ззовні. Будь-які, в тому числі самі повсякденні, знання вимагають мовного оформлення. Тому саме мова є тією знаковою системою, яка забезпечує функціонування інтелекта.

Процес позначення як такий – це центральний аспект складної системи взаємодії людини з навколишнім світом. Людина не може жити і розвиватися, не збудувавши за допомогою будь-якої знакової системи (в загальному випадку цією системою виявляється природна мова) модель світу. Р. М. Фрумкіна з цього приводу розмірковує так: «Навіть якщо ми думаємо «без слів», то тільки після того, як ми вже оволоділи словами. І розповісти, про що саме ми думаємо і як ми думаємо, ми можемо лише за допомогою слів.

Більш того, чи не вдаючись до знакових засобів категоризації навколишнього світу, ми не можемо створити картину світу, абсолютно необхідну для власного функціонування в цьому світі як «людини розумної». Категоризація як процес стиснення різноманіття – завжди лише етап в нашій взаємодії з оточенням. Самі категорії як такі не дані нам «згори», а формуються в нашій свідомості відповідно до конкретних вимог оточення, середовища.

При цьому будь-яка мова адекватно обслуговує свою культуру, надаючи в розпорядження мовців засоби для вираження культурно значущих понять і відносин» [72:87]. Стиснення нескінченного розмаїття світу з метою впорядкування та знаходження закономірностей, або категоризація, є найважливішою процедурою, що зумовлює правильне розуміння інформації в будь-якому її вигляді, в тому числі вербальному. Категоризація – це когнітивна діяльність людини щодо класифікації та розподілу реалій, які сприймаються як

подібні, діяльність, що набуває більш досконалий характер з накопиченням досвіду і засвоєнням мови. Це дозволяє говорити про категоризацію як лінгвістичне явище, про лінгвістичну категоризацію. Категоризація пов'язана з концептуалізації світу.

«Концептуалізація – один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, що надходить до нього, і призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [87:93]. Якщо концептуалізація спрямована на виокремлення деяких мінімальних одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовному поданні, то категоризація – на об'єднання одиниць, які виявляють у тому чи іншому відношенні подібність або характеризуються як тотожні, в більшій розряди.

Як підкреслює О. С. Кубрякова, концептуалізація може розглядатися як «живий процес породження нових смислів, і тоді до завдань когнітолога починають входити питання про те, як утворюються нові концепти, як створення нового концепту обмежується вже наявними концептами в концептуальній системі, як можна пояснити здатність людини постійно поповнювати цю систему і т. ін.» (Там само). Ці та інші аналогічні проблеми пов'язують дослідження концептуалізації з семантикою взагалі і з концептуальною семантикою зокрема: в ряді відносин пізнавальний процес є процес породження і трансформації смислів (концептів).

Таким чином, концептуалізація є ключовим поняттям когнітивної лінгвістики і прагматики та необхідною умовою для виконання інтерпретаційних процесів.

Термін «інтерпретація» В. З. Демьянков визначає як «когнітивний процес і одночасно результат у встановленні сенсу мовних і / або немовних дій» [87:31]. *Інтерпретація* є цілеспрямованою когнітивною діяльністю. Вираз, що став об'єктом інтерпретації, піддається реконструкції, тобто відновлюється сам шлях, яким було побудовано цей вислів. Сенсом вираження називається

актуалізоване мовне значення в рамках сьогочасної ситуації інтерпретування. На думку вченого, інтерпретуючи вираз, «ми звертаємося до мовних знань, отримуємо модельний світ, включений в рамки нашого внутрішнього світу, з одного боку, і реконструюється внутрішнього світу автора мови – з іншого. Так встановлюються і (гіпотетичні) задуми автора. Модельний світ ми зіставляємо з власним внутрішнім світом, в різному ступені нами ж усвідомленими. Модельний світ, власний внутрішній світ і запас знань коригуються в результаті співвіднесення між собою. Результат цього співвіднесення орієнтує нас як в мовних, так і в немовних діях.

Інтерпретаційні операції – когнітивні процедури – виглядають як побудова та верифікація гіпотез передбачень [87:126].

Отже, на сучасному етапі розвитку гуманітарного знання, когнітивістика сприймається як новий, перспективний науковий напрям, який відкриває нові перспективи в розвитку різних наук. До числа останніх, безсумнівно, відноситься теорія і практика перекладу. Особливістю нашої роботи є активне використання когнітивних методик і прийомів при зіставленні оригінального тексту і його перекладів на українську мову.

Висновки до розділу 2

Структурна характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна полягає у встановленні різних типів епітетів, серед яких: прості епітети (*simple epithets*) – односкладові одиниці, що виконують роль концептуального, емоційного або естетичного визначення предмета в художньому творі; складні епітети (*compound epithets*) – синтаксичне ціле, що складається з двох і більше слів. Часто до подібного типу зараховують складні прикметники.

Аналіз епітетів, реалізованих в творі Дж. Р. Р. Толкієна, відображає типологічну різноманітність і максимальну затребуваність даного виду засобу.

Найбільш яскраво представленим виявляється семантичний параметр епітета, що включає оціночні епітети. Вони дають поведінкові, портретні і, що найбільш важливо, психологічні оцінки і характеристики явища або предмета; психологічна оцінка, в свою чергу, лежить в основі взаємин людини і природи, близькості їх емоційних станів. Найменш представленими в творі Дж. Р. Р. Толкієна виявляються тавтологічні епітети; фольклорні відсутні. Що стосується наскрізних епітетів, в межах одного твору їх не дуже багато. Однак існують епітетні конструкції, які є наскрізними в художній системі в цілому, вони служать вираженню світовідчуття Дж. Р. Р. Толкієна, розкриття його авторської картини світу, репрезентувати в поетичних текстах, і формування ідіостилю.

З метою нашого дослідження будемо розрізняти близькі, але нетотожні поняття когнітивної діяльності: сприйняття – це одне з фундаментальних понять прагматики взагалі і когнітивної психології зокрема; розуміння – це когнітивна діяльність, результатом якої є встановлення сенсу деякого об'єкта (тексту або дискурсу); інтерпретаційні операції – когнітивні процедури – виглядають як побудова та верифікація гіпотез передбачень.

РОЗДІЛ 3

ВІДТВОРЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ і СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕПІТЕТАРІЮ У ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІЄНА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Лінгвістичні дослідження ґрунтуються на різних класифікаціях епітетів (виходячи з семантики) або більш загального поділу на загальномовні й індивідуально-авторські. Вивчення епітета здійснюється з опорою на структурну класифікацію в зв'язку з низкою об'єктивних причин. По-перше, труднощі, що виникають в процесі перекладу, багато в чому зумовлені саме різною структурою англійської та української мов. По-друге, розробка адекватних стратегій перекладу епітетів неможлива без урахування їх структурно-семантичних особливостей, оскільки віднесеність епітета до того чи іншого типу багато в чому визначає спосіб його перекладу. Вважаємо, що оптимальним є поділ епітетів на такі структурні типи:

1. **Прості епітети** (simple epithets) – односкладові одиниці, що виконують роль концептуального, емоційного або естетичного визначення предмета в художньому творі. Як правило, це *прикметники* ((11) *That was Gandalf's mark, of course, and the old man was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights* – То були, звичайно, Гандальфові знаки, бо старий цей і був Гандальф-чарівник, ушавлений у Гобітанії саме завдяки своєму мистецтву робити чудеса з вогню та диму.), *прислівники* ((12) *People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched eagerly for the postman, hoping for invitations.* – Народ викреслював дні з календарів, і в кожному куточку нетерпляче чекали на листоношу: коли ж це надійде запрошення?) і *іменники* ((13) *Hence the excitement of the hobbit-children* – Тому-то так і раділи гобітенята).

2. **Складні епітети** (compound epithets) – синтаксичне ціле, що складається з двох і більше слів. Часто до подібного типу зараховують складні

прикметники. До цієї категорії належать також епітети, що складаються зі словосполучень, окрім конструкцій «прислівник + прикметник» ((14) *There was a specially large pavilion, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table.* – *Один павільйон, найбільший, збудували таким чином, що високе дерево, яке росло посеред галявини, опинилося у середині, ближче до того кінця, де мав стояти головний стіл.*).

Серед складних епітетів виокремлюємо:

– **Двоступеневі епітети** (two-step epithets) – епітети, у яких процес наділення явища конотацією складається з двох етапів: характеристики об'єкта і її інтенсифікації. Представлені прикметником і прислівником, яке має експресивну конотацію й інтенсифікує ефект прикметника ((15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.* – *Ще цікавіша (на думку гобітів) була простора кухня просто неба у північному кутку галявини.*).

– **Фразові епітети** (phrase epithets) – епітети, утворені за допомогою голофразису. Переважно є індивідуально-авторськими ((16) *There were rockets like a flight of scintillating birds singing with sweet voices.* – *Ракети злітали як мерехтливі птахи, під спів ніжних голосів.*).

– **Інвертовані епітети** (reversed epithets) – поширена в англійській мові конструкція, побудована на алогічному співвідношенні означеного і означаючого: останнє виконує функцію першого, тобто епітет стає визначальним ((17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.* – *Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму розпускалися у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і*

танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів.).

3.1 Відтворення англомовного простого епітарію українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Основне призначення епітета – виділення ознаки описуваного явища. Проте на відміну від визначення, вираженого прикметником, епітет завжди має емоційне забарвлення. Суб'єктивність – його головна характеристика. Здатність епітета висловлювати різні конотації використовується авторами для маніпулювання свідомістю читача, а також для вираження суб'єктивного ставлення до описуваного предмета чи явища. Отже, *epitete* є одним з основних способів створення естетичної реальності, тобто реальності сприйняття автора, в яку він прагне залучити читача. Очевидним є і той факт, що епітети залежать від того, хто їх вживає. У разі якщо вони використовуються в мові будь-якого персонажа, то вони мають також характерологічну функцію, сприяючи формуванню образу героя. Звідси випливає таке: будь-яке слово, яке виконує функцію комунікативного центру висловлювання, може бути віднесено до категорії епітета і піддано відповідному структурно-семантичному аналізу [13:68].

А. В. Павшук надає таку дефініцію цього поняття: «*Enimete* – художнє означення (визначення з естетичною функцією) предмета, особи, явища, процесу, ситуації, що виділяє, підкреслює і підсилює істотну, з позиції автора, ознаку, яка може повторювати або підновляти значення визначеного слова, бути типовим і невід'ємним для цілого класу предметів, індивідуальною ознакою конкретного предмета, створювати мікро- або макрообраз, надаючи йому мальовничість, містити приховані смисли і оцінку, створювати емоційний настрій твору, посилювати враження на реципієнта, звертаючись до його інтелектуального, емоційного й естетичного сприйняття» [11:20].

У ході проведеного дослідження, звертаючи особливу увагу на проблему збереження семантики і конотації епітетів при перекладі, дотримуємося теорії В. Н. Комісарова, який запропонував п'ять **типів еквівалентності перекладу**, тобто відповідності текстів оригіналу і перекладу за такими рівнями:

- 1) мета комунікації;
- 2) опис ситуації;
- 3) повідомлення (спосіб опису ситуації);
- 4) структура висловлювання;
- 5) мовні знаки.

Спробуємо розглянути кожний тип еквівалентності і надати приклади.

Перший тип еквівалентності вимагає збереження при перекладі лише загальної мовної функції, тобто мети комунікації, за умови неможливості більш точного перекладу.

Наприклад:

(1) *When Mr. Bilbo Baggins of Bag End announced that he would shortly be celebrating his eleventy-first birthday with a party of special magnificence, there was much talk and excitement in Hobbiton.* – Коли поважний Більбо Торбинс із Торбина-Кручі повідомив, що бажає якимось особливим чином відсвяткувати свій наступний – 111-й – день народження, весь Гобітон завирив та тільки про це й говорив.

(2) *Bilbo was going to be eleventy-one, 111, a rather curious number, and a very respectable age for a hobbit (the Old Took himself had only reached 130); and Frodo was going to be thirty-three, 33, an important number: the date of his 'coming of age'.* – Більбо виповнялося 111 – а то й цифра красива, і вік чималенький (славетний Старий Тук, і той дожив лише до 130), а Фродо – 33, тож він ступав на поріг зрілості.

Згідно з **другим типом еквівалентності** в перекладі повинна бути відображена як мета комунікації, так і позамовна ситуація, представлена в тексті.

Наприклад:

(3) *Each year the Bagginses had given very lively combined birthday-parties at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn.* – Кожного року Торбинси весело святкували подвійні дні народження у Торбі-на-Кручі. Але цим разом готувалося щось грандіозне.

(4) *No one had a more attentive audience than old Ham Gamgee, commonly known as the Gaffer.* – Але нікому, мабуть, не дісталось поважніших слухачів, ніж Хему Гемджи, якого всюди звали просто Дід.

У перекладах **третього типу** зберігається не лише суть повідомлення оригіналу, але і спільність основних понять.

Наприклад:

(5) *'A very nice well-spoken gentlehobbit is Mr. Bilbo, as I've always said,' the Gaffer declared.* – Наш Більбо дуже порядний пан та достойник, яких мало, я це завжди казав, – раз у раз повторював Дід.

(6) *Boats are quite tricky enough for those that sit still without looking further for the cause of trouble.* – Човни – річ підступна, навіть без якогось там штовхання загинути можна.

Для перекладу згідно **четвертому типу еквівалентності** необхідно, окрім збереження перших трьох компонентів змісту (мети комунікації, опису ситуації і способу її опису), практично повне відтворення синтаксичних конструкцій оригінального висловлювання.

Наприклад:

(7) *'There's a tidy bit of money tucked away up there, I hear tell,' said a stranger, a visitor on business from Michel Delving in the Westfarthing.* – Там, кажуть, чималенька сума прихована, у підземеллі, – зауважив якийсь відвідувач, що приїхав у своїх справах з Великих Нор у Західній чверті.

(8) *Crazy about stories of the old days, he is, and he listens to all Mr. Bilbo's tales.* – А щодо оповідей про давнину, то його від Більбо відірвати годі.

П'ятий тип – це максимально близький за змістом до оригіналу переклад.

Наприклад:

(9) *An odd-looking waggon laden with odd-looking packages rolled into Hobbiton one evening and toiled up the Hill to Bag End.* – *Якось увечері чудернацький візок з незрозумілою поклажею прокотився по Гобітону й зупинився під Торбою-на-Кручі.*

(10) *The startled hobbits peered out of lamplit doors to gape at it.* – *Здивовані гобіти вискакували з домівок, де вже заходилися світити лампи, щоб подивитись на нього.*

У підсумку зазначимо, що епітарій, представлений у творах Дж. Р. Р. Толкієна, був відтворений за допомогою п'яти типів еквівалентності перекладу, запропонованих у теорії В. М. Комісарова, тобто відповідності текстів оригіналу і перекладу за такими рівнями: 1) мета комунікації; 2) опис ситуації; 3) повідомлення (спосіб опису ситуації); 4) структура висловлювання; 5) мовні знаки.

Знання структурного типу епітета в деякій мірі спрощує процес його перекладу, проте перекладач стикається з низкою труднощів, пов'язаних з унікальністю ідіостилю кожного письменника, особливостями мовної культури й іншими лінгвістичними й екстралінгвістичними факторами. Саме тому вивчення епітета більшістю лінгвістів здійснюється на матеріалі конкретного художнього твору.

У ході дослідження виявлено, що з велика кількість епітетів, що зустрічаються на сторінках роману, приблизно 87% належать до простого типу. Із них найбільш уживаними є епітети, виражені прикметниками (76.5%), далі йдуть епітети-іменники (17.5%) й епітети-прислівники (6%). Складні епітети складають 8% від загального числа, двоступеневі – 3.5%, фразові – 1.5%. Інвертовані епітети виявлені не були, проте можна виділити одиничний

випадок використання своєрідною синтаксичною конструкцією, в якій епітет оформлений в інвертованому предикативному поєднанні:

(17) *There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces.* – Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму розпускались у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів.)

Таким чином, частка епітетів в творі, що підпадають під категорію інвертованих, становить менше 0,1 %.

Порівняльний аналіз тексту оригіналу і тексту перекладу продемонстрував, що прості епітети практично не викликають складнощів зважаючи на наявність у англійській та українській мовах аналогічних структур:

«прикметник + іменник»:

(18) *All the one hundred and forty-four guests expected a pleasant feast; though they rather dreaded the after-dinner speech of their host (an inevitable item).* – Усі сто сорок чотири гостя наперед смакували приємне проведення часу і побоювались лише післяобідньої промови господаря (обов'язковий пункт програми).

(19) *He was liable to drag in bits of what he called poetry; and sometimes, after a glass or two, would allude to the absurd adventures of his mysterious journey.* – Більбо любив прикрашати свої промови "поезіями", як він це називав, а іноді перепустивши чарочку-другу, починав розп'якувати про свої безглузді й химерні пригоди.

«дієслово + прислівник»:

(20) *'Hurray! Hurray! Many Happy Returns!' they shouted, and they hammered joyously on the tables.* – *Ура! Ура! Вітаємо!* — *загомоніли гості і весело застукали по столах.*

«іменник + іменник»:

(21) *Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments.* – *Ревіння сурм і дудок, пищиків та барабанів, а також інших музичних інструментів.*

(22) *Hundreds of musical crackers had been pulled.* – *Як ми вже згадували, серед гостей було чимало молоді, якій дісталися сотні музичних хлопавок з написом "Дейл".*

(23) *He stepped down and vanished. There was a blinding flash of light, and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen.* – *Він ступив додолу зі стільця і щез у сліпучому спалаху світла. Гості заплющили очі, а коли знов відкрили, Більбо ніде не було видно.*

Представлені вище приклади англійських і українських епітетів можна віднести до **п'ятого рівня еквівалентності** В. Н. Комісарова.

При цьому переклад, що відповідає **четвертому рівню еквівалентності**, характерний для епітетів, виражених прислівниками. Відсутність еквівалентності на рівні слів зумовлено відмінностями в синтаксичному складі англійського та українського речень. У подібних випадках часто відбувається перестановка слів.

Наприклад:

(24) *Then there was a dead silence, until suddenly, after several deep breaths, every Baggins, Boffin, Took, Brandybuck, Grubb, Chubb, Burrows, Bolger, Bracegirdle, Brockhouse, Goodbody, Hornblower, and Proudfoot began to talk at once.* – *Раптом у мертвій тиші чутно було лише обурене сопіння. Вдихнувши повітря, усі ці Торбинси, Мудрінси, Туки, Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Трюхстони, Нор-Бобринги, Люлькаси та Мохноступи загомоніли разом.*

(25) *This was unexpected and rather difficult.* – Це твердження було незрозуміле й несподіване.

Часто С. І. Фрольонок вдається до **лексико-семантичної заміни**, підбираючи близькі за змістом до перекладної одиниці епітети.

Наприклад:

(26) *'He's mad. I always said so,' was probably the most popular comment.* – "Божевільний він. Я завжди це казав", – повторювали родичі Більбо на всі боки.

(27) *For the moment most of them took it for granted that his disappearance was nothing more than a ridiculous prank.* – У ту мить майже всі визнали його зникнення лише нечемною витівкою.

(28) *Neither age nor an enormous dinner had clouded his wits, and he said to his daughter-in-law, Esmeralda: 'There's something fishy in this, my dear!* – Ні старість, ані величезна кількість поглинутих страв не затьмарили його розуму, і він сказав своїй невістці Есмеральді: "Щось тут негаразд, голубонько!

У прикладі (28) перекладач використовує прийом **модуляції (сміслового розвитку)**, тобто замінює перекладну одиницю на слово або словосполучення, які контекстуально, логічно пов'язані з нею. Дослівний переклад (Щось тут негаразд) може викликати здивування у читача, так як в українській мові іменник негаразд має значення «такий, що суперечить положенням науки». З цієї причини перекладач як одиницю мови перекладу використовує логічно, що впливає з англійського тексту висновок: Щось тут негаразд.

Епітети-іменники представлені в творі типом «of-phrase» – звороту з прийменником of.

Наприклад:

(29) *Not, of course, that the birthday-presents were always new; there were one or two old mathoms of forgotten uses that had circulated all around the district; but Bilbo had usually given new presents, and kept those that he received.* – Не те щоб, зрозуміло, ті подарунки були завжди **НОВИМИ**; два-три старовинних

мегома, чиє призначення вже геть давно забули, переходили з рук до рук по всій чверті; але Більбо звичайно дарував нові речі й не віддавав ті, що подарували йому. Отож тепер у старій норі стало трохи видніше.

(30) *There was plenty of everything left for Frodo.* – Чималенько одержав і Фродо, а надто усіляких меблів.

Еквівалентний переклад епітетів, що належать до цієї категорії, досить легкий. Так, *two old mathoms of forgotten uses* можна перевести як *два-три старовинних мегома, чиє призначення вже геть давно забули*, з одного боку, вдаючись до еквівалентного перекладу, а з іншого, до описового, адже перекладач пояснює суть справи. В одиниці мови перекладу в даному випадку додається, тобто описується, інформація про дієслово *forgotten*. Тим часом пошук еквівалентів англійського епітета *plenty of everything left* часто вимагає від перекладача використання певних стратегій. У тексті твору нами виявлені еквіваленти, тобто перекладач відтворив цей епітет як *чималенько одержав*, тобто конструкцією прислівник + дієслово.

Однак більша їх частина не має точного еквівалента в українській мові, тому доводиться на основі контексту підбирати слово, що найбільш яскраво характеризує особливості персонажа.

3.2 Відтворення англomовного складного епітарію українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Структура **двоступневих епітетів** дозволяє виконувати переклад відповідно до п'ятого рівня еквівалентності.

Наприклад:

(15) *More promising still (to the hobbits' mind): an enormous open-air kitchen was erected in the north corner of the field.* – Ще цікавіша (на думку гобітів) була простора кухня просто неба у північному кутку галявини.

(31) *The hobbits scrambled down a steep green bank and plunged into the thick trees below.* – Гобіти сповзли по крутому зеленому косогору й поринули у густі зарості.

Наявність в мові перекладу аналогічної граматичної конструкції, як видно з прикладу (15) і (31), дає можливість здійснити еквівалентний переклад. Однак аналіз показує, що при перекладі двоступеневих епітетів, що виражають інтенсифікацію характеристики, виправдане використання прийому **опущення**:

(32) *Frodo looked at Sam rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him.* – Фродо здивовано глянув на Сема, мимо волі намагаючись віднайти якусь зовнішню ознаку зміни – адже такого не міг сказати Сем Гемджі, якого він, здавалося, так добре знав.

У представленому прикладі виключається інтенсифікатор *rather*. Це пояснюється тим фактом, що дослівний переклад (досить здивовано) ускладнює речення, у той час як пропуск цих слів не спотворює сенсу епітета. Вважаємо, що для української мови характерні епітети, значення яких посилене або ослаблене інтенсифікаторами, вираженими прислівниками міри і ступеня. Використання прийому опущення можна також пояснити прагненням перекладача відобразити особливості ідіостилю автора.

При перекладі двоступеневих епітетів перекладач поєднує опущення з іншими видами трансформацій:

(33) *When they had struggled to the bottom of the bank, they found a stream running down from the hills behind in a rather deeply dug bed with steep slippery sides overhung with brambles.* – Поміж пагорбів натрапили вони на струмок, що тік у глибокому руслі зі слизькими берегами, вкритими плетивом ожинника. Струмок, як навмисне, пересікав обраний напрямок ходу.

(34) *Then the sun gleamed out of rather ragged clouds again and the rain lessened.* – Полудень вже минув, час підживитися безперечно настав.

(41) *In a hundred yards or so it brought them to the river-bank, where there was a broad wooden landing-stage. – Унизу до широкої дощаної пристані був пришивартований великий, мов плім, пором.*

У прикладі (33), як бачимо, виключений інтенсифікатор *rather* (досить) опущено в перекладі, здійснено опущення компонента епітета *steep*, також додано речення *Струмок, як навмисне, пересікав обраний напрямок ходу* для логічного завершення думки автора, що відповідає трансформації модуляції. У прикладі (34) також простежується опущення окремих компонентів, а також застосовано трансформацію модуляції для посилення ефекту, закладеного автором. При цьому семантика двох речень є незмінною.

Аналіз епітетів у творі «Володар перснів» Дж. Р. Р. Толкієна та його переклад на українську мову показав, що епітети, що представляють собою голофразисні конструкції, є найбільш складними для перекладу. Незважаючи на те що українській мові не чужий голофразис, вживання його, як правило, є обмеженим ідіостилем письменника. В англійських творах автори використовують епітети, створені за допомогою голофразиса, не настільки часто, як інші типи епітетів, що зумовлено специфікою його структури, яка може ускладнити сприйняття тексту. Проте не можна не відзначити експресивність голофразисних конструкцій: будучи відхиленням від норми, вони завжди яскраві і самобутні.

Наприклад:

(35) *A long-drawn wail came down the wind, like the cry of some evil and lonely creature. – Довге-довге воання доніс вітер, похмуре скигління самотньої і лютої істоти.*

(36) *They turned down the Ferry lane, which was straight and well-kept and edged with large white-washed stones. – Спуск до Переправи був прямий, десь за сто футів, його підтримували у доброму стані й навіть зробили огорожу з повапнених камінців.*

(37) *The white bollards near the water's edge glimmered in the light of two lamps on high posts.* – Білі причальні тумби понад водою лисніли у світлі двох ліхтарів на високих стовпах.

(38) *Lamps were twinkling there. Behind loomed up the Buck Hill; and out of it, through stray shrouds of mist, shone many round windows, yellow and red. They were the windows of Brandy Hall, the ancient home of the Brandybucks.* – Протилежний берег був крутий, від причалу вела нагору дорога, освітлена мерехтливими лампами: За нею в тумані виднівся пагорб, усіяний безліччю жовтих та червоних вогників – то були вікна Брендідару, стародавньої садиби Брендібоків.

(39) *The people in the Marish were friendly with the Bucklanders, and the authority of the Master of the Hall (as the head of the Brandybuck family was called) was still acknowledged by the farmers between Stock and Rushey.* – Мешканці Забоччя й Топлені приязнювали; а владу Господаря Пагорба, як звали главу роду Брендібоків, визнавали всі фермери між Засікою та Очеретянкою.

(40) *Nothing could be seen of the house in the dark: it stood back from the lane in the middle of a wide circle of lawn surrounded by a belt of low trees inside the outer hedge.* – Поки йшли по трав'янистій стежці, дім здавався мертвим – усі вікна були зачинені віконницями й темні.

Представлені приклади голофразисів не піддані еквівалентному способу перекладу, а власне модуляції (семантичному розвитку).

Схожа тенденція перекладу епітетів відповідно до більш низьких рівнів еквівалентності спостерігається тоді, коли епітети виражені складними прикметниками. Це пояснюється тим, що з точки зору словотворення голофразис і складні прикметники утворюються за допомогою одного методу – об'єднання декількох слів в одне. Тому еквівалентний переклад можливий лише за наявності в українській мові повністю ідентичного складного прикметника.

Наприклад:

(41) *Frodo had chosen it, because it stood in an out-of-the-way corner of the country, and there were no other dwellings close by.* – Фродо обрав цей будинок саме заради відлюддя: можна було входити та виходити непомітно.

(42) *It was an old-fashioned countrified house, as much like a hobbit-hole as possible: it was long and low, with no upper storey; and it had a roof of turf, round windows, and a large round door.* – Дім колись побудували Брендібоки спеціально для гостей чи тих родичів, кому набридло жити серед галасу й гаму Брендідару, – старомодна будова у сільському дусі, нібито справжня нора: довга, низька, одноповерхова, з дерновим дахом й круглими вікнами та дверима.

(43) *Everything was still, and far-away noises seemed near and clear: fowls chattering in a yard, someone closing a door of a distant house.* – Панувала тиша, і віддалені звуки здавалися близькими: квохтали кури, скрипіли чийсь двері.

(44) *'If you mean the old bogey-stories Fatty's nurses used to tell him, about goblins and wolves and things of that sort, I should say no.* – Ті байки, що їх няньки розповідали Череванчикові і налякали з дитинства назавжди, – про гоблінів, вовків та все таке, на мою думку, дурниці.

(45) *Looking ahead they could see only tree-trunks of innumerable sizes and shapes: straight or bent, twisted, leaning, squat or slender, smooth or gnarled and branched; and all the stems were green or grey with moss and slimy, shaggy growths.* – А попереду нічого не було видно, крім незчисленних стовбурів, кривих і струнких, товстих і тонких, рівних і гіллястих; всі вони обросли лишайником, сірим та зеленим, і слизькими наростами.

(46) *Before them, but some distance off, there stood a green hill-top, treeless, rising like a bald head out of the encircling wood. The path seemed to be making directly for it.* – В далечині, понад чубами лісу, мов лиса маківка, майоріла зелена верхівка пагорба. Стежина вела саме туди.

Очевидно, що структурний тип епітета багато в чому визначає специфіку його передачі на українську мову, однак труднощі перекладу можуть бути викликані не лише формою епітета, але і його семантикою.

3.3 Особливості відтворення англomовної частково еквівалентної авторської лексики українською мовою у творах Дж. Р. Р. Толкієна

Під час дослідження ми проаналізували особливості функціонування явища часткової еквівалентності в перекладі на матеріалі трову Дж. Толкієна «Володар пернів» та його україномовного перекладу у виконанні А. Немірової.

Розглянемо приклади:

(47) *My dear Bagginses and Boffins, he began again; and my dear Took and Brandybucks, and Grubbs, and Chubbs, and Burrowses, and Hornblowers, and Bolgers, Bracegirdles, Goodbodies, Brockhouses and Proudfoots. – 'ProudFEET!' – Дорогі мої Торбинси та Мудрінси, – почав він знову, – Туки та Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Нор-Бобринги, Трюхстони, Люлькаси та Мохностони! – Мохноступи!*

Поданий фрагмент насичено промовистими прізвищами гобітів, при перекладі яких можна досягти лише часткової еквівалентності, тобто можливо відтворити зміст, форму або зберегти функціональність лексеми. Так, перекладач калькувала Bagginses – Торбинси, Boffins – Мудрінси (від boffin – учений, розумний), Burrowses – Копайнори (burrow – нора) – у цих випадках їй вдалося передати сенс власних назв; транскрибувала Took – Туки (мин. час від take – брати) та Brandybucks – Брендібоки (Brandy – бренді, buck – кошик)-відтворено форму. Інші прізвища було по суті випущено, оскільки поданий ряд гобітських родин відтворено українською мовою, вочевидь, довільно, оскільки вони не співпадають з англійськими ні за значенням, ні за формою, тобто А. Немірова утворила лексеми, які на її думку відповідають традиції утворення прізвищ напівросликів. Тим не менш, такий варіант можна вважати допустимим, оскільки прагматику вислову збережено.

Особливу увагу варто звернути на гру слів в антропонімі Proudfoots – ProudFEET. По суті це каламбур, заснований на особливості чергування голосних в коренях деяких іменників у множині foot (ступня) – feet (ступні). Такі випадки в англійській мові є винятками, зазвичай множина іменників утворюється додаванням закінчення s. Тож в оригіналі виникає враження, що Більбо припустився граматичної помилки й названий гобіт його виправляє, насправді жартуючи. Досягти повної еквівалентності в такому разі не є можливим, ураховуючи відмінності двох мов, і тому перекладач удається до прямої горизонтальної компенсації, застосувавши зміну голосної у корені лексеми: Мохностопи! – Мохноступи!. Відзначимо, що цей варіант перекладу доволі вдалий, оскільки вдається відтворити принаймні частину гумористичного забарвлення.

(48) *The banquet was very splendid, however, though I had a bad cold at the time, I remember, and could only say 'thag you very buch'.* – *Щоправда, я все ж таки взяв участь у розкішному бенкеті, хоча тоді підхопив жахливу нежить, отож міг тільки гундосити: «Бдякую! Бдякую!».*

У цьому фрагменті спостерігаємо наявність епітета 'thag you very buch', який відображає наявність у мовця нежить, що заважає йому нормально розмовляти, відповідно від чого створюється ефект кумедності. Самої лише прямої компенсації недостатньо, оскільки українське Бдякую! Бдякую! не передає всього змісту оригіналу, тому перекладач застосовує вертикальну компенсацію, надаючи нейтральному дієслову say розмовності – гундосити.

(49) *There's something fishy in this, my dear! I believe that mad Baggins is off again. Silly old fool. But why worry? He hasn't taken the vittles with him.'* – *Щось тут негаразд, голубонько! Гадаю, цей навіжений Торбинс знову подався шукати вітра в полі. Старий дурень! Але нам нема чого хвилюватися. Адже частування він з собою не забрав!*

Лексема fishy має просторічне забарвлення й означає сумнівність, букв. щось тут не так тхне. А. Немірова відтворила його генералізованим

нейтральним словом негаразд, щоправда вже в наступному реченні компенсувала втрату стилістики мовлення персонажу, застосувавши український фразеологізм подався шукати вітра в полі замість виразу *is off* (букв. пішов). Явище часткової еквівалентності присутнє і при перекладі архаїзму *vittles*, який представляє собою застарілу форму написання іменника *victual* (букв. харчі). В українському варіанті такого типу лексики не зустрічається, хоча слово частування відзначається певною емоційним колоритом.

(50) *You have had your joke, and alarmed or offended most of your relations, and given the whole Shire something to talk about for nine days, or ninety-nine more likely. Are you going any further?* – *Ти зіграв свій жарт, збентежив та образив майже усю рідню й забезпечив Гобітанію темою для балачок на дев'ять, а то й на дев'яносто дев'ять днів наперед. Що ще збираєшся утнути?*

У даному фрагменті спостерігаємо приклад дистантної компенсації. Топонім *Shire* (який А. Немірова переклала як Край), генералізовано до позначення усієї країни гобітів – Гобітанія. Як виявиться далі, не дарма, оскільки чутки про зникнення Більбо поширяться не лише його рідним селом, а й серед усіх напівросликів, його ім'я та вчинки стануть народною легендою. Тобто вже на початку роману підкреслюється мудрість та далекоглядність Гендальфа та нетиповість Торбинсів. Також, частковим еквівалентом перекладу є відтворення питальної фрази *Are you going any further?*

Дослівний переклад *Чи збираєшся ти зайти ще далі?* не відповідає ситуації спілкування, та й взагалі такий вираз не є характерним для розмовної української мови, тому перекладач вдається до смислового розвитку – *Що ще збираєшся утнути?*

(51) *Yes, I will – two eyes, as often as I can spare them.* – *Обов'язково. Буду дивитися обома – коли знайду вільний час.*

Еліптичне речення *two eyes* не можна відтворювати безпосередньо калькуванням, оскільки варіант *обома очима* хоч і буде зрозумілим

вітчизняному читачеві, не відповідає традиціям спілкування та словоживання української мови. Тому А. Немировій доводиться застосовувати вилучення компоненту *eyes* та додавання складеної дієслівної форми – буду дивитися обома. Такий результат значно більш адекватний, хоча, по суті є русизмом – від *смотреть* в оба.

(52) *I want to see the wild country again before I die, and the Mountains; but he is still in love with the Shire, with woods and fields and little rivers.* – Мені вкрай потрібно знову побачити дикі землі та гори, поки живу; а він ще не навіщався Краєм, полями, лісами й річками.

В аналізованому уривку зустрічаємо приклади досягнення часткової еквівалентності шляхом антонімічного перекладу: так вираз *before I die* змінюється на *поки живу*, а складений іменний стверджувальний присудок *is still in love* перетворюється на дієслово з негацією – *ще не навіщався*.

(53) *I was professionally interested in your ring, you may say; and I still am.* – Я ж бо чародій, маг, і твоїм перстеником цікавлюся тільки заради науки.

Цей фрагмент, незважаючи на невеликий обсяг містить низку цікавих прикладів перекладацької компенсації та, відповідно, часткової еквівалентності. В оригіналі мова йдеться про те, що Гендальф професійно зацікавлений кільцем Більбо. Перекладач змінює семантичний склад речення, додавши вказівки на тип діяльності персонажа і вилучивши обставину *professionally* (паралельна компенсація) – чародій, маг. Зазначимо, що чародій, як і перстеник представляють собою архаїзми, яких не має в англомовному тексті, але таким чином А. Немирова окреслює поважність та численні роки досвіду чарівника.

Іншою справою є додавання виразу заради науки. На нашу думку, такий прийом порушує логічність твору, оскільки «Володар перснів» своїм антуражем відповідає часам раннього Середньовіччя в Англії, тобто епохи становлення народного героїчного епосу. Поняття науки тоді ще не існувало взагалі, воно виникло і почало розвиватися як окремий тип діяльності лише у 17 ст. (епоха Просвітництва). Такий чином вживання цієї лексеми є

стилістичною помилкою і порушує адекватність перекладу і не може вважатися навіть частковим функціональним еквівалентом. Запропонуємо власний варіант: Я чарівник і мене цікавив твій магічний перстень; та й досі цікавить.

(54) *'If I am it is your fault,' said Bilbo. 'It is mine, I tell you. My own. My precious. Yes, my precious. It came to me. But you won't get it. I won't give my precious away, I tell you.'* – Бо ти мене дратуєш! Він мій, кажуть тобі! Власний. Мій скарб. Мій дорогий, бачиш, дорогесенький! Він сам до мене підкотився. Тільки дзуськи ти його одержиш. Я зі своїм скарбом не розлучусь, ось тобі й усе!

Подана частина тексту перекладу характеризується посиленням емоційності порівняно з оригіналом, як лексико-граматичними, так і графічними засобами (знаки оклику). Причиною цього можна вважати схильність українського читача до деталізованих наративів, у той час як західноєвропейський реципієнт задовольняється контекстом. Так у висловленні *If I am it is your fault* нейтральна лексема *fault* (провина) була змінена на забарвлене дієслово *дратувати* – Бо ти мене дратуєш!; у прикладі *Yes, my precious* до безпосередньо прикметника *дорогий* під час перекладу було додано його ж у пестливій формі – *Мій дорогий, бачиш, дорогесенький!*

При відтворенні репліки *But you won't get it* в українському варіанті з'явився вигук *дзуськи*, характерний для розмовного просторічного мовлення – *Тільки дзуськи ти його одержиш*. Використання цього слова посилює напруження ситуації і, водночас, створює певний комізм, коли крихітний гобіт погрожує кремезному чарівникові. Відзначимо приклад застосування модуляції перекладачем, коли присудок *came* (підійшов) було замінено на *підкотився*, більш доречний варіант по відношенню до персня як суб'єкта дії у мові перекладу.

(55) *It hasn't made it any easier in the end, but it would be a pity to waste all my preparations. It would quite spoil the joke.'* – *Мені, щиро кажучи, не*

полегшало, але ж буде шкода, якщо усі ті зусилля підуть за вітром. Увесь жарт змарную...

Тенденція до емпіфатизації тексту перекладу А. Немировою простежується і в цьому прикладі, де замість неідіоматичного виразу *to waste all my preparations* вжито фразеологізм *усі ті зусилля підуть за вітром*. Тим не менш, варто відзначити, що в даному випадку такий спосіб є доречним, оскільки розкриває в українському варіанті сутність гобітів як простого, відвертого та балакучого народу, таким чином «прикрашення» їх мовлення представляє собою узагальнену компенсацію, а це один зі шляхів реалізації часткової еквівалентності.

Розглянемо переклад останнього гумористичного послання від Більбо його родичам.

(56) *For ADELARD TOOK, for his VERY OWN, from Bilbo, on an umbrella. Adelard had carried off many unlabelled ones. – Наприклад, на парасольці: «Еделярові Туку, у ВЛАСНУ власність, від Більбо» (Еделяр був дуже здатний прихопити з гостин чужу парасольку).*

При відтворенні побажання *for his VERY OWN* перекладач застосовує модуляцію, причому у тексті перекладу утворюється випадковий повтор – у *ВЛАСНУ* власність, який, утім, у цьому випадку є адекватним, оскільки підкреслює кумедність повідомлення, що тут є основним. Поняття *unlabelled ones* (букв. парасольки з позначками власників) також зазнає смислового розвитку – чужа парасолька

(57) *For ANGELICA'S use, from Uncle Bilbo, on a round convex mirror. She was a young Baggins, and too obviously considered her face shapely. For the collection of HUGO BRACEGIRDLE, from a contributor, on an (empty) book-case. Hugo was a great borrower of books, and worse than usual at returning them. – «Кругле опукле дзеркальце призначалося «від дядька Більбо» молоденькій Любисточці Торбинс, яка була у неприхованому захваті від власної зовнішності, а на пустій полиці для книжок стояло: «Для зібрання Гуго*

Розпоясса – від укладача» (Гуго часто позичав книги, але віддавав їх вельми неохоче).

У наступному фрагменті часткова еквівалентність виникає внаслідок використання таких трансформацій, як антонімічний переклад (obviously – неприхований), контекстуальна заміна (considered – була у захваті) та генералізації (face – зовнішність). Переклад речення, присвяченого Гуго Розпояссу, позначається граматичними перетворенням, де додатки-антитези great borrower та worse than usual at returning перетворюються на присудки, що також протилежні за значенням: часто позичав; віддавав неохоче.

(58) *For LOBELIA SACKVILLE-BAGGINS, as a PRESENT, _ on a case of silver spoons. Bilbo believed that she had acquired a good many of his spoons, while he was away on his former journey. Lobelia knew that quite well. When she arrived later in the day, she took the point at once, but she also took the spoons. – Коробочка зі срібними ложками призначалася «Геранії Кошіль-Торбинс – як ПОДАРУНОК». Більбо здогадувався, що вона встигла прибрати до рук чимало того добра, поки він мандрував світом. Геранія це усвідомлювала дуже добре. З'явившись пізніше того дня, вона відразу збагнула зміст напису, але від подарунка не відмовилася.*

В останньому, найбільш іронічному посланні до родички, яку Більбо терпіти не міг, А. Немирова знову застосовує прийом фразеологізації висловлення при перекладі: had acquired a good many of his spoons – встигла прибрати до рук чимало того добра. Відтворюючи реакцію Геранії, перекладач використала прийоми генералізації та антонімічного перекладу: she also took the spoons – від подарунка не відмовилася.

(59) *It seemed that the evil power in Mirkwood had been driven out by the White Council only to reappear in greater strength in the old strongholds of Mordor. From there the power was spreading far and wide, and away far east and south there were wars and growing fear. Orcs were multiplying again in the mountains. Trolls were abroad, no longer dull-witted, but cunning and armed with dreadful weapons. –*

Рада Мудрих вигнала злу силу з Чорнолісся, але, як виявилось, вона лише зміцніла та повстала у прадавніх твердинях Мордору. Звідти пільма повзла у широкий світ, на землях сходу й далекого півдня вже запанувала ненависть, гриміли війни. Орки знову множилися у горах, тролі стали покидати печери – не ті, що досі, тупоголові потвори, а хитрючі і з жахливою зброєю.

Проаналізуємо черговий уривок. Назву чарівного лісу Mirkwood перекладач калькувала відповідно до його змістових компонентів (mirk – морок, темрява, wood – ліс) – Чорнолісся. Поняття the White Council було відтворено наближеним перекладом відповідно до функціональних ознак цього утворення – Рада Мудрих.

Вираз *there were wars* зазнав смислового розвитку, внаслідок чого набув певної метафоризації в українському тексті – гриміли війни. Також спостерігаємо два випадки застосування конкретизації з метою досягнення часткової еквівалентності: *the power* (букв. сила) стала пільмою, що повзла у широкий світ, а компонент речення *were abroad* перетворився на покидати печери.

(60) *Hobbits go light, and their footprints are not easy even for a Ranger to read, but not far from the top a spring crossed the path, and in the wet earth he saw what he was seeking. – У гобітів легка хода, і навіть Слідопитові важко відшукати їхні сліди; однак неподалік від вершини пагорба стежку перетинав струмок, і на вогкій землі Арагорн нарешті вгледів те, що шукав.*

Вираз *go light* А. Немирова змінює відповідно до норм української мови, внаслідок чого дія трансформується в процес, тобто дієслово в іменник – легка хода. Поняття Ranger також підпорядковується певній адаптації, зміні при перекладі, оскільки незважаючи на той факт, що словникові значення цього слова Блукач, Мандрівник, у даному випадку краще застосувати лексему Слідопит, оскільки своєю майстерністю у тлумаченні слідів Арагорн заслуговує такого звання. Інфінітив *to read* (читати) відтворюється шляхом модуляції – відшукати, тому що в цьому контексті, його дія спрямована на інтерпретацію

відбитків і тому в мові перекладу недопустимо вживати безпосередній еквівалент.

(61) *'No, not even my eyes can see him, my good Legolas,' said Aragorn. 'He must be far aloft indeed. I wonder what is his errand, if he is the same bird that I have seen before. But look! I can see something nearer at hand and more urgent; there is something moving over the plain!'* *'Many things,' said Legolas. 'It is a great company on foot; but I cannot say more, nor see what kind of folk they may be. They are many leagues away: twelve, I guess; but the flatness of the plain is hard to measure.'* – У мене очі не такі гострі, – сказав Арагорн. – Я нічого не бачу. Мабуть, і справді високо летить. Чи не його я помітив учора зі Сторожового поста? Цікаво, кому й які вісті він несе... Проте я добре бачу рух на рівнині! – Великий піший загін на марші, – підтвердив Леголас. – Хто такі – не розрізню, до них звідси щонайменше дванадцять ліг.

У даному фрагменті звертаймо увагу на переклад репліки *No, not even my eyes can see him*. Головною метою тут є збереження функції повідомлення, тому внаслідок смислового розвитку в українському варіанті вже мається на увазі не здатність, а ознака зору: У мене очі не такі гострі. Такий результат перекладу, на додачу, підкреслює здібності ельфа Леголаса, які значно переважають людські. Продовжуючи свою думку, Арагорн вголос цікавиться дорученням (*errand*) птаха-розвідника. А. Немирова застосовує метод експлікації, значно розширюючи думку, вочевидь дотримуючись до вітчизняної традиції детального викладу: Цікаво, кому й які вісті він несе.. Також, у цій же фразі перекладач вдається до уточнення місця подій: *if he is the same bird that I have seen before*. – Чи не його я помітив учора зі Сторожового поста?. Іншим прийомом, завдяки якому створюється ефект часткової еквівалентності перекладу є конкретизація поняття *great company* великий піший загін.

(62) *'Ah! the green smell!' he said. 'It is better than much sleep. Let us run!'* *At the bottom they came with a strange suddenness on the grass of Rohan.* – Траваму

пахне! – щасливо повторював він. – Це солодше за будь-який сон! Біжімо швидше вперед! Хранителі вступили у межі Роханської марки.

У наступному уривку перекладачу при відтворенні речення the green smell доводиться вдаватися до деметафоризації вислову, оскільки покомпонентне калькування не дозволяє створити адекватного варіанту (зелений запах). Саме тому зберігається лише сенс виразу – травами пахне. З метою компенсації втрати образності, в сусідньому реченні А. Немирова перекладає означення better епітетом солодше. На нашу думку, такий варіант є досі вдалим і передбачає збереження художнього забарвлення репліки, що є основним завданням при необхідності вдаватися до часткової еквівалентності. Серед інших прикладів цього явища відзначимо застосування конкретизації при перекладі займенника they більш поетичним варіантом Хранителі. Особливої ж уваги заслуговує відтворення обставини місця on the grass of Rohan, яке в українському перекладі зазнає лексико-семантичного перектворення – у межі Роханської марки. Великий тлумачний сучасний словник української мови серед визначень лексеми марка наводить такі: 1) За середньовіччя – сільська громада в деяких країнах Західної Європи; 2) У Франкській державі 8-9 ст. і середньовічній Німеччині – прикордонний укріплений округ із військовим управлінням. Якщо вдатися до хронологічного та лексико-семантичного контекстів твору, то можна стверджувати, що форма правління Роханського королівства та певна співвіднесеність часових рамок дозволяють уважати такий переклад не лише адекватним, а й доволі оригінальним та таким, що свідчить про майстерність перекладача.

(63) *Sam yelled and brandished Sting, but his little voice was drowned in the tumult. No one heeded him. The great doors slammed to. Boom. The bars of iron fell into place inside. Clang. The gate was shut. Sam hurled himself against the bolted brazen plates and fell senseless to the ground. He was out in the darkness. Frodo was alive but taken by the Enemy. – Сем заволав, замахав Жалом, але слабкий його голос потонув у іншому шумі. Ніхто не помітив його. Ворота з брязкотом*

зачинилися: бумм! Заскреготіли залізні петлі. Сем з розмаху кинувся на окуті залізом стулки і впав, мов підкошений. Він лежав непритомний під ворітьми вежі орків, один, у темряві. Залізо і камінь відняли в нього Фродо – безбройного і безпорадного бранця прислужників Ворога.

Серед найважливіших трансформацій при перекладі цього фрагменту А. Неміровою відзначимо додавання в українському варіанті окремих мовних елементів для посилення емотивності. Так, сюди варто віднести опис того, як Сем впав під ворітьми вежі орків, а також відтворення останнього речення: Frodo was alive but taken by the Enemy Залізо і камінь відняли в нього Фродо – безбройного і безпорадного бранця прислужників Ворога. Вочевидь перекладач вирішила за необхідне посилити драматизм ситуації і додає, що безбройний і безпорадний Фродо був узятий в полон не просто Ворогом, а його прислужниками, ще й за допомогою заліза і каменя. Враховуючи приклад генералізації (The great doors – Ворота) та смислового розвитку senseless – мов підкошений (черговий раз відзначаємо схильність А. Немірової до використання фразеологізмів), можна простежити індивідуальний стиль перекладача, що відчутно впливає на результат перекладу.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що явище часткової еквівалентності є особливо характерним для художнього перекладу. Його причинами є низка чинників, що зумовлені як розбіжностями структури й традицій мови оригіналу і мови перекладу, так і специфікою сприйняття художнього тексту англomовними та україномовними читачами. Також значний вплив на результат перекладу має індивідуальність перекладача, тому його основним завданням можна вважати доречне застосування перерахованих вище прийомів та максимально повне відтворення функціональних та прагматичних особливостей оригіналу.

Висновки до розділу 3

З усіх структурних типів найбільші труднощі при перекладі викликають епітети, утворені за допомогою голофразиса, а також складні епітети, які не мають повного еквівалента в українській мові. При наявності в реченні голофразиса структурні відмінності англійської та української мов змушують перекладача дотримуватися більш низьких рівнів еквівалентності, вдаватися до вільного перекладу або ж повністю опускати використаний автором епітет.

У ході проведеного дослідження було встановлено, що епітети можна розподілити на прості і складні, які було розглянуто з позиції перекладу.

Прості епітети дозволяють відтворювати речення відповідно до п'ятого або четвертого рівнів еквівалентності. Епітети, виражені прикметниками і іменником, не вимагають трансформацій, у той час як через відмінності в складі речення в англійській і українській мовах при перекладі епітетів виправдане застосування перестановки.

При перекладі складних епітетів, до яких належать, двоступеневі епітети допустимо використання прийому опущення, при якому український еквівалент відноситься до простого типу епітетів, що викликано необхідністю уникнути перенасичення тексту лексичними одиницями, без яких можна зберегти семантичну еквівалентність.

Допускаємо переклад тексту відповідно до більш низьких рівнів еквівалентності навіть при наявній можливості виконати еквівалентний переклад. Застосування даної стратегії можливо при наявності в українській мові синтаксичних конструкцій і лексичних одиниць, здатних більш точно передати зміст тексту. Використання трансформацій обґрунтовано прагненням підсилити експресивність одиниці перекладу або досягти більшої інформативності.

Складність перекладу епітета збільшується пропорційно образності, яку він висловлює. Переклад метафоричних епітетів пов'язаний з певними

труднощами, оскільки характерні для англійської мови конотації можуть ускладнити сприйняття тексту українським читачем. Отже, при розбіжності семантики метафоричних епітетів в англійській і українській мовах образність тексту перекладу досягається за допомогою інших засобів.

ВИСНОВКИ

Епітет – це лексико-семантичний стилістичний прийом, спрямований на вираження експресивно-образної і суб'єктивно-оцінної характеристики об'єкта дійсності, що функціонує в просторі художнього дискурсу.

Структурна характеристика граматичних і семантичних особливостей епітетарію у творах Дж. Р. Р. Толкієна полягає у встановленні різних типів епітетів, серед яких: прості епітети (simple epithets) – односкладові одиниці, що виконують роль концептуального, емоційного або естетичного визначення предмета в художньому творі; складні епітети (compound epithets) – синтаксичне ціле, що складається з двох і більше слів. Часто до подібного типу зараховують складні прикметники.

Аналіз епітетів, реалізованих в творі Дж. Р. Р. Толкієна, відображає типологічну різноманітність і максимальну затребуваність даного виду засобу. Найбільш яскраво представленим виявляється семантичний параметр епітета, що включає оціночні епітети. Вони дають поведінкові, портретні і, що найбільш важливо, психологічні оцінки і характеристики явища або предмета; психологічна оцінка, в свою чергу, лежить в основі взаємин людини і природи, близькості їх емоційних станів. Найменш представленими в творі Дж. Р. Р. Толкієна виявляються тавтологічні епітети; фольклорні відсутні. Що стосується наскрізних епітетів, в межах одного твору їх не дуже багато. Однак існують епітетні конструкції, які є наскрізними в художній системі в цілому, вони служать вираженню світовідчуття Дж. Р. Р. Толкієна, розкриття його авторської картини світу, репрезентувати в поетичних текстах, і формування ідіостилю.

З усіх структурних типів найбільші труднощі при перекладі викликають епітети, утворені за допомогою голофразиса, а також складні епітети, які не мають повного еквівалента в українській мові. При наявності в реченні голофразиса структурні відмінності англійської та української мов змушують

перекладача дотримуватися більш низьких рівнів еквівалентності, вдаватися до вільного перекладу або ж повністю опускати використаний автором епітет.

У ході проведеного дослідження було встановлено, що епітети можна розподілити на просто і складні, які було розглянуто з позиції перекладу.

Прості епітети дозволяють відтворювати речення відповідно до п'ятого або четвертого рівнів еквівалентності. Епітети, виражені прикметниками і іменником, не вимагають трансформацій, у той час як через відмінності в складі речення в англійській і українській мовах при перекладі епітетів виправдане застосування перестановки.

При перекладі складних епітетів, до яких належать, двоступеневі епітети допустимо використання прийому опущення, при якому український еквівалент відноситься до простого типу епітетів, що викликано необхідністю уникнути перенасичення тексту лексичними одиницями, без яких можна зберегти семантичну еквівалентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов В. В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 160 с.
2. Аполлова М. А. Specific English (Грамматические трудности перевода). Москва: Международные отношения, 1987. 132 с.
3. Аристотель. Поэтика / пер. М.Л. Гаспарова // Аристотель и античная литература. Москва: Наука 1979. С. 147.
4. Арнольд И. В. Стилистика. Современный язык: учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2002. 384 с.
5. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 136–137.
6. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изд. АН СССР. Сер. литературы и языка. Т. 40, № 4, 1981. С. 365-367.
7. Бархударов Л. С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 238 с.
8. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Москва: УРСС, 2010. 240 с.
9. Белянин В. П. Психолингвистические аспекты художественного текста. Москва: МГУ, 1988. 121 с.
10. Болдырев Н. Н. Фреймовая семантика как метод когнитивного анализа языковых единиц // Проблемы современной филологии: межвуз. сб. науч. тр. Мичуринск: МГПИ, 2000. Вып. 1. С. 36-45.
11. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. Москва: КомКнига, 2006. 288 с.
12. Будагов Р. А. Писатели о языке и язык писателей. М.: Изд-во Москов. гос. ун-та, 1984. 280 с.
13. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва, 1989.

14. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва: Высшая школа, 1989. 406 с.
15. Габдуллина В. И. Проблема дискурсивного выражения авторской позиции в произведениях Ф. М. Достоевского // Сибирский филологический журнал. 2011. № 1. С. 46-52.
16. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. Київ: Юніверс, 2001. 280 с.
17. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. 462 с.
18. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. Москва: Изд-во лит. на ин. языках, 1958. 459 с.
19. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. 138 с.
20. Гарбовский Н. Герменевтический аспект перевода: типология ошибок понимания оригинального текста // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2002. № 1. С. 7-24.
21. Горбачевич К. С. Словарь эпитетов русского литературного языка. СПб., 2000.
22. Губанов С. А. Эпитет в творчестве М. И. Цветаевой: семантический и структурный аспекты: дис. ... канд. филол. Наук. Самара, 2009. 234 с.
23. Гула Є. А. Редагування як один із чинників якісного перекладу // Наук.-практ. семінари «Актуальні проблеми теорії та практики перекладу». Київ, 2008. С. 97–104.
24. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі: д. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2008. 580 с.
25. Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода // Проблемы особых межлитературных общностей. Москва: Просвещение, 1993. С. 234–239.

26. Егер Г. Л. Коммуникативная й функциональная эквивалентность // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва, 1978. С. 82–89.
27. Жарков И. А. Технология издательско-редакционного дела. 2010. URL: <http://www.hi-edu.ru/xbooks/xbook 077/01/predmetnyi.htm>
28. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Избранные труды. Наука, 1977. 406 с.
29. Жлуктенко Ю. А. Критерии эквивалентности при контрастивном анализе языков // Новые тенденции в изучении грамматики романских и германских языков. № 7. К., 1981. С. 6–13.
30. Жлуктенко Ю. О. Синхронно-порівняльна, або конфронтативна, лінгвістика // Німецько-українські мовні паралелі: порівняльно-типологічна граматики. К. : Вища школа, 1977. С. 5–13.
31. Жлуктенко Ю. О., Бублик В. Н. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи // Мовознавство. № 4. 1976. С. 3–15.
32. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва: Международные отношения, 1978. №14. С. 69–90.
33. Казакова Т. А. Аспекты теории письменного перевода. Свердловск: СГПИ, 1988. 49 с.
34. Казакова Т. А. Практические основы перевода. Санкт Перербург: Изд-во «Союз», 2000. 320 с.
35. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
36. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. Перевод с английского. Москва: ЛКИ, 2007. 176 с.
37. Кириленко К. І., Сухаревська В. Т. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2003. 410 с.

38. Ковалева К. И. Оригинал и перевод: два лица одного текста. Москва: ВЦП, 2001. 97 с.
39. Ковальчук І. В. Художній переклад як об'єкт редагування // Наукові записки Інституту журналістики. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. Т. 42. С. 167–174.
40. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): монографія. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2004. 522 с.
41. Комар Р. Авторська ремарка як засіб психологізації зображення в художньому дискурсі // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). Львів: Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. С. 252-261.
42. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. Учебное пособие. Москва: Высш. шк., 2000. 348 с.
43. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе). Москва: Международные отношения, 1973. 215 с.
44. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2002. 424 с.
45. Комиссаров В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу. М.: Рема, 1997. 111 с.
46. Комиссаров В. Н. Эвристическая ценность моделей перевода // Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. Мориса Тореза. М., 1987. Вып. 295. С. 8–16.
47. Кондратенко Н. В. Український модерністський і постмодерністський дискурс: комунікативно-прагматичний та текстово-синтаксичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2012. 40 с.
48. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. К.: Вид-во при Київському університеті, 2001. 166 с.
49. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова Книга, 2003. 274 с.

50. Крюков А. Н. Теория перевода. М.: Военный Краснознаменный ин-т, 1989. 176 с.
51. Купина Н. Н. Замысел автора или вымысел интерпретатора // Исследования по художественному тексту. Саратов, 1994. № 2. С. 50-51.
52. Латышев Л. К. Технология перевода. М.: Академия, 2007. 320 с.
53. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. Москва: Академия, 2003. 192 с.
54. Левицкая Т., Фитерман А. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? // Тетради переводчика. Москва: Междунар. отношения, 1981. Вып. 8. С.12–22.
55. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. Санкт Петербург., 1996.
56. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 320 с.
57. Лябина О. Г. Субъективность индивида и ее лексико-стилистическая репрезентация // Язык. Текст. Дискурс: межвуз. науч. альманах. Ставрополь: «ЛИД» СГП, 2006. Вып. 4. 226 с.
58. Москвин В. П. Тропы и фигуры: параметры общей и частных классификаций. Волгоград, 2000.
59. Нестерова А. М. Текст и перевод в зеркале современных философских парадигм. Пермь: ПГТУ, 2005. 203 с.
60. Павшук А. В. Языковая природа и функции эпитета в художественном тексте: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2007. 21 с.
61. Павшук А. В. Языковая природа и функции эпитета в художественном тексте (на материале романа Асорина «Воля»): дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2007. 198 с.
62. Подольская И. В. Языковые средства создания художественного образа на материале поэтических текстов (Евгения Харланова): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тамбов, 2004.

63. Сазонова Т. Ю. Внутренний когнитивный контекст идентификации слова // Теория языка и межкультурная коммуникация: Электронный научный журнал. 2007. № 2. С. 48-53.
64. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографич. учебное пособие. Киев: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. 336 с.
65. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К.: Вид-во Укр-го фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.
66. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, Универс, 1993. 658 с.
67. Скоморохова Е. А. Поэтический перевод в контексте культуры // Мова і культура. Київ: Видавн. Дім Дм. Бураго, 2004. Вип. 7. Т. VIII. Теорія і практика перекладу. С. 169-175.
68. Стернберг Р. Практический интеллект. Санкт Петербург: Питер, 1996. 272 с.
69. Тихонова А. Б. Особенности языковой личности ученого представителя русского космофилософского дискурса // European Researcher. 2010. № 2. С. 207-211.
70. Толстой Л. Н. Что такое искусство? // Собрание сочинений в 22 т. Москва: Худ. лит-ра, 1983. Т. 15. С. 41-222.
71. Томашевский Б. В. Стилистика. Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. 288 с.
72. Федоренко Л. В. Вербальна репрезентація комічного у драматургічному дискурсі Фрідріха Дюрренматта. : дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Харків: Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2012. 200 с.
73. Хубулава Г. Г. Когнитивные аспекты поэтического творчества: автореф. дисс. На соискание учен. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания». Санкт Петербург: СПбГУ, 2008. 31 с.
74. Шевченко И. С. Герменевтический аспект перевода как вторичной коммуникации // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Вип. № 609. Проблеми

перекладознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики. Харків: Константа, 2003. С. 7-11.

75. Этнопсихолінгвістика / отв. ред. Ю. С. Сорокин. Москва: Наука, 1988. 198 с.

76. Albrecht F. Vom. Übersetzen und der Qualität des Übersetzens // *Quality in Translation*. Oxford : Oxford University Press, 1993. P. 32–41.

77. Bassnett S., Lefevere A. *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Cleveland – Philadelphia – Toronto – Sydney – Johannesburg: *Multilingual Matters*, 1998. 143 p.

78. Chesterman A. *Contrastive Functional Analysis*. Philadelphia: Dell Press, 1998. 425 p.

79. Halliday M. A. K. *Language and Education*. London: Faber & Faber, 2007. 252 p.

80. Krzeszowski T. P. *Contrasting Languages. The Scope of Contrastive Linguistics*. NY: New Press, 1991. 352 p.

81. Krzeszowski Tomasz P. *Contrastive Analysis in a new dimension // Papers and Studies in Contrastive Linguistics*. NY, 1977. Vol. 6. P. 6–16.

82. Lederer M. *La Traduction Aujourd'hui*. Paris: Hachette-Livre, 1994. 225 p.

83. Miall D. S. *Literary Discourse // In Handbook of Discourse Processes*. Art Graesser, Morton Ann Gernsbacher, & Susan R. Goldman, Eds. Mahwah. NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 2002. P. 321-355.

84. Nida E., Taber C. R. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: The united bible societies, 1989. 219 p.

85. Preston D. R. *Deeper and deeper contrastive analysis // Papers and Studies in Contrastive Linguistics*. NY., 1975. Vol. 3. P. 73–84.

86. Venuti L. *Introduction. Poetry and Translation // Translation studies*. 2011. Vol. 4. No 2. P. 127-132.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

87. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, Либроком, 2010. 576 с.
88. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
89. Квятковский А.П. Поэтический словарь / А.П. Квятковский. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 375 с.
90. Корольков В. И. Эпитет // Краткая литературная энциклопедия. Т.8. Москва, 1975.
91. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. Москва: Флинта, 2003. 320 с.
92. Словарь литературоведческих терминов / ред.-сост. Л.И. Тимофеев, С.В. Тураев. М.: Просвещение, 1974. 509 с.
93. Українсько-англійський словник: близько 200 000 слів / за ред. проф. Гороть Є. І. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 1040 с.
94. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. D. Summers – Harlow : Pearson Education Limited, 2007. – 1949 p.
95. Oxford American Dictionary. New York: Avon Books, 1986. 1095 p.
96. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. by Mona Baker. – London and New York, 2001. 1352 p.
97. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / edited by Mona Baker and Gabriela Saldanha. 2nd edition. USA: Routledge, 2009. 675 p.
98. The American Heritage Dictionary of the English Language. 155000 entries. N.Y.: American Heritage Publishing Co., Inc., 1969. 1500 p.
99. Webster Third New International Dictionary of the English Language Unabridged A. Merriam – Webster. – Springfield, Massachusetts, USA: Merriam – Webster INC., Publishers, 1981. 2663 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Толкієн Дж. Р. Р. Володар Перснів. В 3-х книгах / пер. з англ. А. В. Немірової. Х.: Фоліо, 2003. – 1178 с.
2. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings (Collector's Edition). L.: Houghton Mifflin Harcourt, 1974. 1216 p.

ДОДАТКИ

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
1.	<i>When Mr. Bilbo Baggins of Bag End announced that he would shortly be celebrating his eleventy-first birthday with <u>a party of special magnificence</u>, there was much talk and excitement in Hobbiton. [1:5]</i>	<i>Коли поважний Більбо Торбинс із Торби-на-Кручі повідомив, що бажає якимось <u>особливим чином</u> відсвяткувати свій наступний – 111-й – день народження, весь Гобітон завирував та тільки про це й говорив. [2:4]</i>
2.	<i>Bilbo was going to be eleventy-one, 111, <u>a rather curious number</u>, and a <u>very respectable age</u> for a hobbit (the Old Took himself had only reached 130); and Frodo was going to be thirty-three, 33, an important number: the date of his ‘coming of age’. [1:6]</i>	<i>Більбо виповнялося 111 – а то й цифра красива, і вік чималенький (славетний Старий Тук, і той дожив лише до 130), а Фродо – 33, тож він ступав на поріг зрілості. [2:5]</i>
3.	<i>Each year the Bagginses had given <u>very lively combined birthday-parties</u> at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn. [1:6]</i>	<i>Кожного року Торбинси <u>весело святкували</u> <u>подвійні дні</u> <u>народження</u> у Торбі-на-Кручі. Але цим разом готувалося щось грандіозне. [1:5]</i>
4.	<i>No one had a more <u>attentive audience</u> than old Ham Gamgee, <u>commonly known</u> as the Gaffer. [1:11]</i>	<i>Але нікому, мабуть, не дісталось <u>поважніших слухачів</u>, ніж Хему Гемджи, якого <u>всюди звали</u> просто Дід. [2:10]</i>
5.	<i>‘A <u>very nice well-spoken gentlehobbit</u></i>	<i>Наш Більбо дуже <u>порядний пан</u> та</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>is Mr. Bilbo, as I've always said,' the Gaffer declared. [1:12]</i>	<i>достойник, яких мало, я це завжди казав, – раз у раз повторював Дід. [2:11]</i>
6.	<i>Boats are <u>quite tricky enough</u> for those that sit still without looking further for the cause of trouble. [1:42]</i>	<i>Човни – <u>річ підступна</u>, навіть без якогось там штовхання загинути можна. [2:38]</i>
7.	<i>'There's <u>a tidy bit of money tucked away up there</u>, I hear tell,' said a stranger, a visitor on business from Michel Delving in the Westfarthing. [1:112]</i>	<i>Там, кажуть, <u>чималенька сума прихована</u>, у підземеллі, – зауважив якийсь відвідувач, що приїхав у своїх справах з Великих Нор у Західній чверті. [2:109]</i>
8.	<i>Crazy about stories of <u>the old days</u>, he is, and he listens to all Mr. Bilbo's tales. [1:116]</i>	<i>А щодо оповідей про <u>давнину</u>, то його від Більбо відірвати годі. [2:114]</i>
9.	<i>An <u>odd-looking waggon laden with odd-looking packages</u> rolled into Hobbiton one evening and toiled up the Hill to Bag End. [1:126]</i>	<i>Якось увечері <u>чудернацький візок з незрозумілою поклажею</u> прокотився по Гобітону й зупинився під Торбою-на-Кручі. [2:122]</i>
10.	<i>The <u>startled hobbits</u> peered out of lamplit doors to gape at it. [1:115]</i>	<i><u>Здивовані гобіти</u> вискакували з домівок, де вже заходилися світити лампи, щоб подивитись на нього. [2:113]</i>
11.	<i>That was Gandalf's mark, of course, and <u>the old man</u> was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires,</i>	<i>То були, звичайно, Гандальфові знаки, бо <u>старий цей</u> і був Гандальф-чарівник, ушавлений у Гобітанії саме завдяки своєму</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>smokes, and lights. [1:117]</i>	<i>мистецтву робити чудеса з вогню та диму. [2:115]</i>
12.	<i>People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched <u>eagerly</u> for the postman, hoping for invitations. [1:65]</i>	<i>Народ викреслював дні з календарів, і в кожному куточку <u>нетерпляче</u> чекали на листоношу: коли ж це надійде запрошення? [2:57]</i>
13.	<i>Hence the excitement of <u>the hobbit-children</u>. [1:43]</i>	<i>Тому-то так і раділи <u>гобітенята</u>. [2:40]</i>
14.	<i>There was a <u>especially large pavilion</u>, so big that the tree that grew in the field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table. [1:44]</i>	<i>Один <u>павільйон</u>, <u>найбільший</u>, збудували таким чином, що високе дерево, яке росло посеред галявини, опинилося у середині, ближче до того кінця, де мав стояти головний стіл. [2:40]</i>
15.	<i>More promising still (to the hobbits' mind): <u>an enormous open-air kitchen</u> was erected in the north corner of the field. [1:44]</i>	<i>Ще <u>цікавіша</u> (на думку гобітів) була <u>простора кухня</u> просто неба у північному кутку галявини. [2:41]</i>
16.	<i>There were rockets like <u>a flight of scintillating birds</u> singing with sweet voices. [1:44]</i>	<i>Ракети злітали як <u>мерехтливі птахи</u>, під спів ніжних голосів. [2:41]</i>
17.	<i>There were <u>green trees with trunks of dark smoke</u>: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the</i>	<i><u>Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму</u> розпускались у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти,</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces. [1:46]</i>	<i>і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів. [2:44]</i>
18.	<i>All the one hundred and forty-four guests expected <u>a pleasant feast</u>; though they rather dreaded the after-dinner speech of their host (an inevitable item). [1:46]</i>	<i>Усі сто сорок чотири гостя наперед смакували <u>приємне проведення часу</u> і побоювались лише післяобідньої промови господаря (обов'язковий пункт програми). [2:44]</i>
19.	<i>He was liable to drag in bits of what he called poetry; and sometimes, after a glass or two, would allude to the absurd adventures of his <u>mysterious journey</u>. [1:46]</i>	<i>Більбо любив прикрашати свої промови "поезіями", як він це називав, а іноді перепустивши чарочку-другу, починав розп'якувати про свої <u>безглузді й химерні пригоди</u>. [2:44]</i>
20.	<i>'Hurray! Hurray! Many Happy Returns!' they shouted, and <u>they hammered joyously on the tables</u>. [1:47]</i>	<i>Ура! Ура! Вітаємо! — загомоніли гості і <u>весело застукали по столах</u>. [2:44]</i>
21.	<i><u>Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments</u>. [1:48]</i>	<i><u>Ревіння сурм і дудок, пищиків та барабанів, а також інших музичних інструментів</u>. [2:45]</i>
22.	<i>Hundreds of musical crackers had been pulled. [1:48]</i>	<i>Як ми вже згадували, серед гостей було чимало молоді, якій дісталися <u>сотні музичних хлопавок з написом "Дейл"</u>. [2:45]</i>
23.	<i>He stepped down and vanished. There</i>	<i>Він ступив додола зі стільця і щез у</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	was a <u>blinding flash of light</u> , and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen. [1:49]	<u>сліпучому спалаху світла</u> . Гості заплющили очі, а коли знов відкрили, Більбо ніде не було видно. [2:46]
24.	Then there was a <u>dead silence, until suddenly</u> , after several deep breaths, every Baggins, Boffin, Took, Brandybuck, Grubb, Chubb, Burrows, Bolger, Bracegirdle, Brockhouse, Goodbody, Hornblower, and Proudfoot began to talk at once. [1:49]	<u>Раптом у мертвій тиші</u> чутно було лише <u>обурене соніння</u> . Вдихнувши повітря, усі ці Торбинси, Мудрінси, Туки, Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Трюхстони, Нор-Бобринги, Люлькаси та Мохноступи загомоніли разом. [2:46]
25.	This was unexpected and <u>rather difficult</u> . [1:49]	Це твердження було <u>незрозуміле й несподіване</u> . [2:46]
26.	'He's mad. I always said so,' was probably <u>the most popular comment</u> . [1:49]	"Божевільний він. Я завжди це казав", – повторювали родичі Більбо <u>на всі боки</u> . [2:46]
27.	For the moment most of them took it for granted that his disappearance was nothing more than a <u>ridiculous prank</u> . [1:50]	У ту мить майже всі визнали його зникнення лише <u>нечемною витівкою</u> . [2:47]
28.	Neither age nor <u>an enormous dinner</u> had clouded his wits, and he said to his daughter-in-law, Esmeralda: <u>'There's something fishy in this, my</u>	Ні <u>старість</u> , ані <u>величезна кількість поглинутих страв</u> не затьмарили його розуму, і він сказав своїй невістці Есмеральді:

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>dear! [1:50]</i>	<i>"Щось тут негаразд, голубонько! [2:47]</i>
29.	<i>Not, of course, that the birthday-presents were always new; there were one or two old mathoms of forgotten uses that had circulated all around the district; but Bilbo had usually given new presents, and kept those that he received. [1:50]</i>	<i>Не те щоб, зрозуміло, ті подарунки були завжди <u>НОВИМИ</u>; <u>два-три старовинних мегома, чие призначення вже геть давно забули</u>, переходили з рук до рук по всій чверті; але Більбо звичайно дарував нові речі й не віддавав ті, що подарували йому. Отож тепер у старій норі стало трохи видніше. [2:47]</i>
30.	<i>There was plenty of everything left for Frodo. [1:50]</i>	<i>Чималенько одержав і Фродо, а надто усіляких меблів. [2:47]</i>
31.	<i>The hobbits scrambled down a steep green bank and plunged into the thick trees below. [1:74]</i>	<i>Гобіти сповзли по <u>крутому зеленому косогору</u> й поринули у густі зарості. [2:69]</i>
32.	<i>Frodo looked at Sam rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him. [1:74]</i>	<i>Фродо <u>здивовано глянув</u> на Сема, <u>мимо волі</u> намагаючись віднайти якусь зовнішню ознаку зміни – адже такого не міг сказати Сем Гемджи, якого він, здавалося, так добре знав. [2:69]</i>
33.	<i>When they had struggled to the bottom of the bank, they found a stream running down from the hills behind in a rather deeply dug bed</i>	<i>Поміж пагорбів натрапили вони на струмок, що тік у <u>глибокому руслі зі слизькими берегами</u>, вкритими плетивом ожинника. Струмок, як</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>with steep slippery sides overhung with brambles. [1:76]</i>	навмисне, пересікав обраний напрямом ходу. [2:71]
34.	<i>Then the sun gleamed out of rather ragged clouds again and the rain lessened. [1:76]</i>	Полудень вже <u>минув</u> , час підживитися безперечно настав. [2:71]
35.	<i>A long-drawn wail came down the wind, like the cry of some evil and lonely creature. [1:76]</i>	Довге-довге воання доніс вітер, <u>похмуре скигління самотньої і лютої істоти</u> . [2:71]
36.	<i>They turned down the Ferry lane, which was straight and well-kept and edged with large white-washed stones. [1:77]</i>	Спуск до Переправи був прямий, <u>десь за сто футів, його підтримували у доброму стані й навіть зробили огорожу з повапнених камінців</u> . [2:71]
37.	<i>The white bollards near the water's edge glimmered in the light of two lamps on high posts. [1:77]</i>	Білі причальні тумби понад водою <u>лиснули у світлі двох ліхтарів на високих стовпах</u> . [2:72]
38.	<i>Lamps were twinkling there. Behind loomed up the Buck Hill; and out of it, through stray shrouds of mist, shone many round windows, yellow and red. They were the windows of Brandy Hall, the ancient home of the Brandybucks. [1:77]</i>	Протилежний берег був крутий, від причалу вела нагору дорога, освітлена мерехтливими лампами: <u>За нею в тумані виднівся пагорб, усіяний безліччю жовтих та червоних вогників – то були вікна Брендідару, стародавньої садиби Брендібоків</u> . [2:72]
39.	<i>The people in the Marish were friendly with the Bucklanders, and the authority of the Master of the Hall (as</i>	Мешканці Забоччя й Топлені <u>приятелювали; а владу Господаря Пагорба, як звали главу роду</u>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>the head of the Brandybuck family was called) was still acknowledged by the farmers between Stock and Rushey. [1:78]</i>	<i>Брендібоків, визнавали всі фермери між Засікою та Очеретянкою. [2:72]</i>
40.	<i>Nothing could be seen of the house in the dark: it stood back from the lane in the middle of a wide circle of lawn surrounded by a belt of low trees inside the outer hedge. [1:78]</i>	<i>Поки йшли по трав'янистій стежці, дім здавався мертвим – усі вікна були зачинені віконницями й темні. [2:72]</i>
41.	<i>In a hundred yards or so it brought them to the river-bank, where there was a broad wooden landing-stage. [1:78]</i>	<i>Унизу до широкої дощаної пристані був пришвартований великий, мов пліт, пором. [2:72]</i>
42.	<i>It was an old-fashioned countrified house, as much like a hobbit-hole as possible: it was long and low, with no upper storey; and it had a roof of turf, round windows, and a large round door. [1:79]</i>	<i>Дім колись побудували Брендібоки спеціально для гостей чи тих родичів, кому набридло жити серед галасу й гаму Брендідару, – старомодна будова у сільському дусі, нібито справжня нора: довга, низька, одноповерхова, з дерновим дахом й круглими вікнами та дверима. [2:73]</i>
43.	<i>Everything was still, and far-away noises seemed near and clear: fowls chattering in a yard, someone closing a door of a distant house. [1:79]</i>	<i>Панувала тиша, і віддалені звуки здавалися близькими: квохтали кури, скрипіли чийсь двері. [2:74]</i>
44.	<i>'If you mean the old bogey-stories</i>	<i>Ті байки, що їх няньки розповідали</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>Fatty's nurses used to tell him, about goblins and wolves and things of that sort, I should say no. [1:80]</i>	Череванчикові і налякали з дитинства назавжди, – про гоблінів, вовків та все таке, на мою думку, дурниці. [2:74]
45.	<i>Looking ahead they could see <u>only tree-trunks of innumerable sizes and shapes: straight or bent, twisted, leaning, squat or slender, smooth or gnarled and branched; and all the stems were green or grey with moss and slimy, shaggy growths.</u> [1:80]</i>	А попереду нічого не було видно, крім <u>незчисленних стовбурів, кривих і струнких, товстих і тонких, рівних і гіллястих; всі вони обросли лишайником, сірим та зеленим, і слизькими наростами.</u> [2:74]
46.	<i>Before them, but some distance off, there stood <u>a green hill-top, treeless, rising like a bald head out of the encircling wood. The path seemed to be making directly for it.</u> [1:80]</i>	В далечині, понад чубами лісу, мов <u>лиса маківка, майоріла зелена верхівка пагорба. Стежина вела саме туди.</u> [2:74]
47.	<i>My <u>dear Bagginses and Boffins</u>, he began again; and my <u>dear Took</u>s and <u>Brandybucks</u>, and <u>Grubbs</u>, and <u>Chubbs</u>, and <u>Burrowses</u>, and <u>Hornblowers</u>, and <u>Bolgers</u>, <u>Bracegirdles</u>, <u>Goodbodies</u>, <u>Brockhouses</u> and <u>Proudfoots</u>. 'ProudFEET!' [1:49]</i>	<u>Дорогі мої Торбинси та Мудрінси,</u> – почав він знову, – <u>Туки та Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Нор-Бобринги, Трюхстони, Люлькаси та Мохностопи! – Мохноступи!</u> [2:46]
48.	<i>The banquet was very splendid, however, though I had a bad cold at the time, I remember, and could only</i>	Щоправда, я все ж таки взяв участь у розкішному бенкеті, хоча тоді підхопив жахливу нежить,

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>say 'thag you very buch'. [1:49]</i>	<i>отож міг тільки гундосити: «Бдякую! Бдякую!». [2:46]</i>
49.	<i>There's something fishy in this, my dear! I believe that mad Baggins is off again. Silly old fool. But why worry? He hasn't taken the vittles with him.' [1:52]</i>	<i>Щось тут негаразд, голубонько! Гадаю, цей навіжений Торбинс знову подався шукати вітра в полі. Старий дурень! Але нам нема чого хвилюватися. Адже частування він з собою не забрав! [2:50]</i>
50.	<i>You have had your joke, and alarmed or offended most of your relations, and given the whole Shire something to talk about for nine days, or ninety-nine more likely. Are you going any further? [1:52]</i>	<i>Ти зіграв свій жарт, збентежив та образив майже усю рідню й забезпечив Гобітанію темою для балачок на дев'ять, а то й на дев'яносто дев'ять днів наперед. Що ще збираєшся утнути? [2:50]</i>
51.	<i>Yes, I will – two eyes, as often as I can spare them. [1:53]</i>	<i>Обов'язково. Буду дивитися обома – коли знайду вільний час. [2:50]</i>
52.	<i>I want to see the wild country again before I die, and the Mountains; but he is still in love with the Shire, with woods and fields and little rivers. [1:53]</i>	<i>Мені вкрай потрібно знову побачити дикі землі та гори, поки живу; а він ще не навтішався Краєм, полями, лісами й річками. [2:51]</i>
53.	<i>I was professionally interested in your ring, you may say; and I still am. [1:53]</i>	<i>Я ж бо чародій, маг, і твоїм перстеником цікавлюся тільки заради науки. [2:51]</i>
54.	<i>'If I am it is your fault,' said Bilbo. 'It is mine, I tell you. My own. My precious. Yes, my precious. It came to</i>	<i>Бо ти мене драгуєш! Він мій, кажуть тобі! Власний. Мій скарб. Мій дорогий, бачиш,</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>me. But you won't get it. I won't give my precious away, I tell you.'</i> [1:53]	дорогесенький! Він сам до мене підкотився. Тільки дзуськи ти його одержиш. Я зі своїм скарбом не розлучусь, ось тобі й усе! [2:51]
55.	<i>It hasn't made it any easier in the end, but it would be a pity to waste all my preparations. It would quite spoil the joke.'</i> [1:54]	Мені, щиро кажучи, не полегшало, але ж буде шкода, якщо усі ті зусилля підуть за вітром. Увесь жарт змарную... [2:52]
56.	<i>For ADELARD TOOK, for his <u>VERY OWN</u>, from Bilbo, on an umbrella. Adelard had carried off many unlabelled ones.</i> [1:55]	Наприклад, на парасольці: «Еделярові Туку, у <u>ВЛАСНУ</u> власність, від Більбо» (Еделяр був дуже здатний прихопити з гостин чужу парасольку). [2:53]
57.	<i>For ANGELICA'S use, from Uncle Bilbo, on a round convex mirror. She was a young Baggins, and too obviously considered her face shapely. For the collection of HUGO BRACEGIRDLE, from a contributor, on an (empty) book-case. Hugo was a great borrower of books, and worse than usual at returning them.</i> [1:55]	«Кругле опукле дзеркальце призначалося «від дядька Більбо» молоденькій Любисточці Торбинс, яка була у неприхованому захваті від власної зовнішності, а на пустій полиці для книжок стояло: «Для зібрання Гуго Розпоясса – від укладача» (Гуго часто позичав книги, але віддавав їх вельми неохоче). [2:53]
58.	<i>For LOBELIA SACKVILLE-BAGGINS, as a PRESENT, on a case of silver spoons. Bilbo believed that she <u>had acquired a good many of</u></i>	Коробочка зі срібними ложками призначалася «Геранії Кошіль-Торбинс – як ПОДАРУНОК». Більбо здогадувався, що вона

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>his spoons, while he was away on his former journey. Lobelia knew that quite well. When she arrived later in the day, she took the point at once, but she also took the spoons. [1:56]</i>	<i>встигла прибрати до рук чимало того добра, поки він мандрував світом. Геранія це усвідомлювала дуже добре. З'явившись пізніше того дня, вона відразу збагнула зміст напису, але від подарунка не відмовилася. [2:54]</i>
59.	<i>It seemed that the evil power in Mirkwood had been driven out by the White Council only to reappear in greater strength in the old strongholds of Mordor. From there the power was spreading far and wide, and away far east and south there were wars and growing fear. Orcs were multiplying again in the mountains. Trolls were abroad, no longer dull-witted, but cunning and armed with dreadful weapons. [1:214]</i>	<i>Рада Мудрих вигнала злу силу з Чорнолісся, але, як виявилось, вона лише зміцніла та повстала у прадавніх твердинях Мордору. Звідти тітьма повзла у широкий світ, на землях сходу й далекого півдня вже запанувала ненависть, гриміли війни. Орки знову množилися у горах, тролі стали покидати печери – не ті, що досі, тупоголові потвори, а хитрючі і з жахливою зброєю. [2:207]</i>
60.	<i>Hobbits go light, and their footprints are not easy even for a Ranger to read, but not far from the top a spring crossed the path, and in the wet earth he saw what he was seeking. [1:537]</i>	<i>У гобітів легка хода, і навіть Слідопитові важко відшукати їхні сліди; однак неподалік від вершини пагорба стежку перетинав струмок, і на вогкій землі Арагорн нарешті вгледів те, що шукав. [2:524]</i>
61.	<i>'No, not even my eyes can see him, my</i>	<i>У мене очі не такі гострі, – сказав</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<p><i>good Legolas,' said Aragorn. 'He must be far aloft indeed. I wonder what is his errand, if he is the same bird that I have seen before. But look! I can see something nearer at hand and more urgent; there is something moving over the plain!' 'Many things,' said Legolas. 'It is a great company on foot; but I cannot say more, nor see what kind of folk they may be. They are many leagues away: twelve, I guess; but the flatness of the plain is hard to measure.'</i> [1:537]</p>	<p><i>Арагорн. – Я нічого не бачу. Мабуть, і справді високо летить. Чи не його я помітив учора зі Сторожового поста? Цікаво, кому й які вісті він несе... Проте я добре бачу рух на рівнині! – Великий піший загін на марші, – підтвердив Леголас. – Хто такі – не розрізню, до них звідси щонайменше дванадцять ліг. [2:524]</i></p>
62.	<p><i>'Ah! <u>the green smell!</u>' he said. 'It is better than much sleep. Let us run!' At the bottom they came with a strange suddenness on the grass of Rohan.</i> [1:357]</p>	<p><i><u>Травами пахне!</u> – щасливо повторював він. – Це солодке за будь-який сон! Біжімо швидше вперед! Хранителі вступили у межі Роханської марки. [2:350]</i></p>
63.	<p><i>Sam yelled and brandished Sting, but his little voice was drowned in the tumult. No one heeded him. The great doors slammed to. Boom. The bars of iron fell into place inside. Clang. The gate was shut. Sam hurled himself against the bolted brazen plates and fell senseless to the ground. He was out in the darkness. Frodo was alive</i></p>	<p><i>Сем заволав, замахав Жалом, але слабкий його голос потонув у іншому шумі. Ніхто не помітив його. Ворота з брязкотом зачинилися: бумм! Заскреготіли залізні петлі. Сем з розмаху кинувся на окуті залізом стулки і впав, мов підкошений. Він лежав непритомний під ворітьми вежі</i></p>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>but taken by the Enemy. [1:867]</i>	<i>орків, один, у темряві. Залізо і камінь відняли в нього Фродо – беззбройного і безпорадного бранця прислужників Ворога. [2:852]</i>
64.	<i>When Mr. Bilbo Baggins of Bag End announced that he would shortly be celebrating his eleventy-first birthday with <u>a party of special magnificence</u>, there was much talk and excitement in Hobbiton. [1:45]</i>	<i>Коли поважний Більбо Торбинс із Торби-на-Кручі повідомив, що бажає якимось <u>особливим чином</u> відсвяткувати свій наступний – 111-й – день народження, весь Гобітон завирував та тільки про це й говорив. [2:42]</i>
65.	<i>Not a <u>nasty, dirty, wet hole</u>, filled with the ends of worms and an oozy smell, nor yet a <u>dry, bare, sandy hole</u> with nothing in it to sit down on or to eat: it was a hobbit-hole, and that means comfort. [2:3]</i>	<i>Не в <u>бридкій загнижній мокрій</u> норі, де повно дохлих червів і тхне багном, але й не в <u>сухій та голій піщаній</u> печері-вигрібанці, де ані сісти, ані попоїсти. Бо була то гобітівська нора, а де гобіти, там і затишок. [1:5]</i>
66.	<i>Each year the Bagginses had given <u>very lively combined birthday-parties</u> at Bag End; but now it was understood that something quite exceptional was being planned for that autumn. [1:27]</i>	<i>Кожного року Торбинси <u>весело святкували подвійні дні народження</u> у Торбі-на-Кручі. Але цим разом готувалося щось грандіозне. [2:25]</i>
67.	<i>They are inclined to be at in the stomach; they dress in bright colours (chiefly green and yellow); wear no</i>	<i>Вони люблять, коли у них кругляться животики; в одязі віддають перевагу яскравим</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<p><i>shoes, because their feet grow natural leathery soles and <u>thick warm brown hair like the stuff on their heads (which is curly); have long clever brown fingers, good-natured faces, and laugh <u>deep fruity</u> laughs (especially after dinner, which they have twice a day when they can get it)</u></i> [1:27]</p>	<p>кольорам (здебільшого зеленому й жовтому); взуття не носять, бо мають природні товсті шкіряні підошви і <u>брунатну, теплу й густу</u> на ногах вовну, що кучерявиться так само, як і чубчик у них на голові; мають іще довгі, вправні брунатні пальці й добродушні обличчя. Сміються гобіти <u>глибоким оксамитовим</u> сміхом, надто коли пообідають добре, а пообідати вони примудряються двічі на день — звісно, коли є чим.. [2:25]</p>
68.	<p><i>'A <u>very nice well-spoken gentlehobbit is Mr. Bilbo, as I've always said,</u>' the Gaffer declared.</i> [1:47]</p>	<p>Наш Більбо дуже <u>порядний пан та</u> <u>достойник</u>, яких мало, я це завжди казав, – раз у раз повторював Дід. [2:45]</p>
69.	<p><i>For your hospitality our <u>sincerest</u> thanks, and for your offer of professional assistance our grateful acceptance.</i> [1:78]</p>	<p>Наша <u>найщиріша</u> подяка вам за гостинність, а ще — вдячна згода на запропоновану вами фахову допомогу. [2:76]</p>
70.	<p><i>'There's <u>a tidy bit of money tucked away up there, I hear tell,</u>' said a stranger, a visitor on business from Michel Delving in the Westfarthing.</i> [1:112]</p>	<p>Там, кажуть, <u>чималенька сума</u> <u>прихована</u>, у підземеллі, – зауважив якийсь відвідувач, що приїхав у своїх справах з Великих Нор у Західній чверті. [2:109]</p>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
71.	<i>Crazy about stories of <u>the old days</u>, he is, and he listens to all Mr. Bilbo's tales. [1:116]</i>	<i>А щодо оповідей про <u>давнину</u>, то його від Більбо відірвати годі. [2:114]</i>
72.	<i>An <u>odd-looking waggon laden with odd-looking packages</u> rolled into Hobbiton one evening and toiled up the Hill to Bag End. [1:126]</i>	<i>Якось увечері <u>чудернацький візок з незрозумілою _____</u> поклажею прокотився по Гобітону й зупинився під Торбою-на-Кручі. [2:122]</i>
73.	<i>The <u>startled hobbits</u> peered out of lamplit doors to gape at it. [1:115]</i>	<i><u>Здивовані гобіти</u> вискакували з домівок, де вже заходилися світити лампи, щоб подивитись на нього. [2:113]</i>
74.	<i>That was Gandalf's mark, of course, and <u>the old man</u> was Gandalf the Wizard, whose fame in the Shire was due mainly to his skill with fires, smokes, and lights. [1:117]</i>	<i>То були, звичайно, Гандальфові знаки, бо <u>старий цей</u> і був Гандальф-чарівник, уславлений у Гобітанії саме завдяки своєму мистецтву робити чудеса з вогню та диму. [2:115]</i>
75.	<i>People became enthusiastic; and they began to tick off the days on the calendar; and they watched <u>eagerly</u> for the postman, hoping for invitations. [1:65]</i>	<i>Народ викреслював дні з календарів, і в кожному куточку <u>нетерпляче</u> чекали на листоношу: коли ж це надійде запрошення? [2:57]</i>
76.	<i>Hence the excitement of <u>the hobbit-children</u>. [1:43]</i>	<i>Тому-то так і раділи <u>гобітенята</u>. [2:40]</i>
77.	<i>There was <u>a specially large pavilion</u>, so big that the tree that grew in the</i>	<i>Один <u>павільйон</u>, <u>найбільший</u>, збудували таким чином, що високе</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>field was right inside it, and stood proudly near one end, at the head of the chief table. [1:44]</i>	дерево, яке росло посеред галявини, отинилося у середині, ближче до того кінця, де мав стояти головний стіл. [2:40]
78.	<i>More promising still (to the hobbits' mind): <u>an enormous open-air kitchen</u> was erected in the north corner of the field. [1:44]</i>	Ще <u>цікавіша</u> (на думку гобітів) була <u>простора кухня</u> просто неба у північному кутку галявини. [2:41]
79.	<i>There were rockets like <u>a flight of scintillating birds</u> singing with sweet voices. [1:44]</i>	Ракети злітали як <u>мерехтливі птахи</u> , під спів ніжних голосів. [2:41]
80.	<i>There were green trees with trunks of <u>dark smoke</u>: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces. [1:46]</i>	<u>Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму</u> розпускались у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів. [2:44]
81.	<i>All the one hundred and forty-four guests expected <u>a pleasant feast</u>; though they rather dreaded the after-dinner speech of their host (an inevitable item). [1:46]</i>	Усі сто сорок чотири гостя наперед смакували <u>приємне провадження часу</u> і побоювались лише післяобідньої промови господаря (обов'язковий пункт програми). [2:44]
82.	<i>He was liable to drag in bits of what he called poetry; and sometimes, after</i>	Більбо любив прикрашати свої промови "поезіями", як він це

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>a glass or two, would allude to the absurd adventures of his <u>mysterious journey</u>. [1:46]</i>	<i>називав, а іноді перепустивши чарочку-другу, починав розп'якувати про свої <u>безглузді й химерні пригоди</u>. [2:44]</i>
83.	<i>'Hurray! Hurray! Many Happy Returns!' they shouted, and they <u>hammered joyously on the tables</u>. [1:47]</i>	<i>Ура! Ура! Вітаємо! — загомонили гості і <u>весело застукали по столах</u>. [2:44]</i>
84.	<i><u>Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments</u>. [1:48]</i>	<i><u>Ревіння сурм і дудок, пищиків та барабанів, а також інших музичних інструментів</u>. [2:45]</i>
85.	<i>Hundreds of musical crackers had been pulled. [1:48]</i>	<i>Як ми вжегадували, серед гостей було чимало молоді, якій дісталися <u>сотні музичних хлопавок з написом "Дейл"</u>. [2:45]</i>
86.	<i>He stepped down and vanished. There was a <u>blinding flash of light</u>, and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen. [1:49]</i>	<i>Він ступив додолу зі стільця і щез у <u>сліпучому спалаху світла</u>. Гости заплющили очі, а коли знов відкрили, Більбо ніде не було видно. [2:46]</i>
87.	<i>Then there was a <u>dead silence, until suddenly, after several deep breaths, every Baggins, Boffin, Took, Brandybuck, Grubb, Chubb, Burrows, Bolger, Bracegirdle, Brockhouse, Goodbody, Hornblower, and Proudfoot began to talk at once</u>.</i>	<i><u>Раптом у мертвій тиші чутно було лише обурене сопіння</u>. Вдихнувши повітря, усі ці Торбинси, Мудрінси, Туки, Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Трюхстони, Нор-Бобринги, Люлькаси та</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	[1:49]	<i>Мохноступи загомоніли разом.</i> [2:46]
88.	<i>This was unexpected and rather difficult.</i> [1:49]	<i>Це твердження було незрозуміле й несподіване.</i> [2:46]
89.	<i>'He's mad. I always said so,' was probably the most popular comment.</i> [1:49]	<i>"Божевільний він. Я завжди це казав", – повторювали родичі Більбо на всі боки.</i> [2:46]
90.	<i>For the moment most of them took it for granted that his disappearance was nothing more than a ridiculous prank.</i> [1:50]	<i>У ту мить майже всі визнали його зникнення лише нечемною витівкою.</i> [2:47]
91.	<i>Neither age nor an enormous dinner had clouded his wits, and he said to his daughter-in-law, Esmeralda: 'There's something fishy in this, my dear!</i> [1:50]	<i>Ні старість, ані величезна кількість поглинутих страв не затьмарили його розуму, і він сказав своїй невістці Есмеральді: "Щось тут негаразд, голубонько!"</i> [2:47]
92.	<i>Not, of course, that the birthday-presents were always new; there were one or two old mathoms of forgotten uses that had circulated all around the district; but Bilbo had usually given new presents, and kept those that he received.</i> [1:50]	<i>Не те щоб, зрозуміло, ті подарунки були завжди НОВИМИ; два-три старовинних мегома, чие призначення вже геть давно забули, переходили з рук до рук по всій чверті; але Більбо звичайно дарував нові речі й не віддавав ті, що подарували йому. Отож тепер у старій норі стало трохи</i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
		<i>видніше. [2:47]</i>
93.	<i>There was <u>plenty of everything left for Frodo.</u> [1:50]</i>	<i><u>Чималенько одержав і Фродо, а надто усіляких меблів.</u> [2:47]</i>
94.	<i>The hobbits scrambled down <u>a steep green bank</u> and plunged into the thick trees below. [1:74]</i>	<i>Гобіти сповзли по <u>крутому зеленому косогору</u> й поринули у густі зарості. [2:69]</i>
95.	<i>Frodo looked at Sam <u>rather startled, half expecting to see some outward sign of the odd change that seemed to have come over him.</u> [1:74]</i>	<i>Фродо <u>здивовано глянув</u> на Сема, <u>мимо волі</u> намагаючись віднайти якусь зовнішню ознаку зміни – адже такого не міг сказати Сем Гемджи, якого він, здавалося, так добре знав. [2:69]</i>
96.	<i>When they had struggled to the bottom of the bank, they found a stream running down from the hills behind in <u>a rather deeply dug bed with steep slippery sides</u> overhung with brambles. [1:76]</i>	<i>Поміж пагорбів натрапили вони на струмок, що тік у <u>глибокому руслі зі слизькими берегами, вкритими плетивом ожинника.</u> Струмок, як навмисне, пересікав обраний напрямом ходу. [2:71]</i>
97.	<i>Then the sun gleamed out of <u>rather ragged clouds</u> again and the rain lessened. [1:76]</i>	<i>Полудень вже <u>минув</u>, час підживитися безперечно настав. [2:71]</i>
98.	<i>A long-drawn wail came down the wind, like <u>the cry of some evil and lonely creature.</u> [1:76]</i>	<i>Довге-довге воання доніс вітер, <u>похмуре скигління самотньої і лютої істоти.</u> [2:71]</i>
99.	<i>They turned down the Ferry lane, which was <u>straight and well-kept and edged with large white-washed</u></i>	<i>Спуск до Переправи був прямиий, <u>десь за сто футів, його підтримували у добромому стані й</u></i>

№ п/п	Англійський варіант	Український варіант
	<i>stones.</i> [1:77]	<i>навіть зробили огорожу з повапнених камінців.</i> [2:71]
100.	<i>The white bollards near the water's edge glimmered in the light of two lamps on high posts.</i> [1:77]	<i>Білі причальні тумби понад водою лиснули у світлі двох ліхтарів на високих стовпах.</i> [2:72]

SUMMARY

An epithet is a lexical-semantic stylistic technique aimed at expressing the expressive-shaped and subjective-evaluative characteristics of the object of reality that functions in the space of artistic discourse.

Artistic translation is always the interaction and interplay of cultures to which the original text and the translation text belong. This influence cannot be reduced only to linguistic interaction, it covers all aspects of life reflected in the work of art, it has a special national color, the national originality of the original work. Translated literature is obviously the most adapted acquisition of alien cultures thanks to the special material of this art - language. The picture (model) of the world of the original work is superimposed on the picture (model) of the world of other cultures. Modern linguistic scholars are actively engaged in the study of artistic discourse, in particular, its genre variability and analysis of unique author's style. This issue is open to translation studies, whose urgent task is to achieve the communicatively pragmatic equivalence of the original text and the translation.

The ethno-cultural conditionality of epithets in texts of artistic discourse requires an interdisciplinary solution to explain linguistic and meta-language complications. To this end, a combination of literary, cultural, hermeneutic, ethno-psycholinguistic and synergistic approaches is used.

Structural characterization of grammatical and semantic features of the epithelium in the works of J. R. R. Tolkien consists in the establishment of different types of epithets, among which: simple epithets - monosyllabic units that perform the role of conceptual, emotional or aesthetic definition of the subject in a work of art; compound epithets is a syntactic integer composed of two or more words.

The analysis of the epithets implemented in the work of J. R. R. Tolkien reflects the typological diversity and maximum demand of this type of remedy. The semantic parameter of the epithet, including evaluative epithets, is most clearly represented. They give behavioral, portraiture and, most importantly, psychological evaluations

and characteristics of a phenomenon or object; psychological evaluation, in turn, underlies the relationship between man and nature, the closeness of their emotional states. The least represented in J. R. R. Tolkien's work are tautological epithets; there are no folklores. However, there are epithetical constructions that are cross-cutting in the artistic system as a whole, they serve to express J. R. R. Tolkien's worldview, to reveal his author's picture of the world, to represent him in poetic texts, and to form idiom.

We can distinguish between close but not identical concepts of cognitive activity: perception is one of the fundamental concepts of pragmatics in general and cognitive psychology in particular; comprehension is a cognitive activity that results in the meaning of an object (text or discourse); interpretive operations - cognitive procedures - are like constructing and verifying hypotheses of predictions.

Of all the structural types, the greatest difficulty in translation is caused by epithets formed with the help of halophrasing, as well as complex epithets that do not have the full equivalent in the Ukrainian language. In the presence of a clause in the clause, the structural differences between English and Ukrainian make the translator adhere to lower levels of equivalence, resort to free translation, or completely omit the author's epithet.

The study found that the epithets can be divided into simple and complex, which were considered from the point of view of translation.

Simple epithets allow you to reproduce sentences according to the fifth or fourth equivalence levels. The epithets expressed in adjectives and nouns do not require transformation, while due to differences in the composition of the sentence in English and Ukrainian, the use of permutation is justified in translating epithets.

When translating complex epithets to which they belong, two-stage epithets allow the use of omission techniques, in which the Ukrainian equivalent refers to a simple type of epithets, which is caused by the need to avoid oversaturation of the text with lexical units, without which semantic equivalence can be maintained.

We allow translation of text to lower levels of equivalence, even when it is possible to perform equivalent translation. The implementation of this strategy is possible in the presence of syntactic constructions and lexical units in the Ukrainian language, which can more accurately convey the content of the text. The use of transformations is justified by the desire to enhance the expressiveness of the translation unit or to achieve greater informativeness.